

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta

**Význam a specifika vzdělávání dospělých osob s
lehkým mentálním postižením**

Bakalářská práce

Autor práce: Daniela Vávrová
Studijní program: Speciální pedagogika
Studijní obor: Speciální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. Zdeněk Toušek

Datum odevzdání práce: 2. 5. 2013

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá problematikou vzdělávání dospělých osob s lehkou mentální retardací. Cílem práce je kromě vymezení významu a specifík vzdělávání dospělých s mentální retardací také navržení komplexního systému vzdělávání této cílové skupiny, který dosud nebyl vytvořen a jeho realizace je zatím pouze předmětem diskuzí. Bakalářská práce je tvořena 4 kapitolami.

V první kapitole je vymezen pojem dospělý, který je v kontextu vzdělávání chápán jako člověk, který již ukončil své školní vzdělávání. Stejným způsobem je chápán též člověk s mentálním postižením. Vzdělávání v dospělém věku je významné zejména z důvodu rychle se rozvíjející společnosti, která klade stále vyšší nároky na jedince. Ten se bez dalšího vzdělávání hůře orientuje v okolním světě a může tak propadat pocitům méněcennosti a neužitečnosti. Stejně je tomu i u člověka s mentálním postižením, ten je navíc ještě limitován svými deficity v intelektových schopnostech. Právě ty jsou jedním ze základních diagnostických atributů mentálního postižení.

Aby byla edukace dospělého člověka úspěšná, je nezbytné při tomto procesu dodržovat určité zásady a uplatňovat jen ty metody, které jsou pro danou cílovou skupinu vhodné. Vzhledem k deficitům intelektových schopností člověka s mentálním postižením je zřejmé, že ne všechny metody, které se užívají u intaktní populace, je možné využít i u člověka s mentálním postižením. Patří mezi ně zejména ty metody, které mají charakter výkladu jako je přednáška či seminář. Člověk s mentálním postižením má totiž obtíže v pochopení výkladu, navíc svou pozornost příliš dlouho neudrží. Proces učení však zahrnuje mnohem více myšlenkových operací, ve kterých se člověk s mentálním postižením potýká s problémy. K reprodukci uložených vjemů je potřeba jejich kvalitní zapamatování, v této oblasti se však lidé s mentálním postižením potýkají s problémy. To, čemu se naučí, rychle zapomínají, a proto je nezbytné, aby své vědomosti a dovednosti neustále opakovali a tím si je lépe uchovali v paměti. Důležitým prvkem učení je též motivace, která výrazně zvyšuje jeho úspěšnost. Člověk s mentálním postižením se však potýká s problémy s vůlí, a jestliže pro něj daný podnět není dostatečně atraktivní, rychle o něj ztratí zájem.

Člověk s mentálním postižením se potýká též s problémy v sociální oblasti a vztazích. Intaktní populace se někdy mylně domnívá, že tito lidé jsou asociálové, kteří nenavazují žádné mezilidské vztahy. Opak je pravdou, člověk s mentálním postižením má stejné potřeby jako člověk bez postižení. Touží po pochopení a úctě ze strany svého okolí a chce být brán jako plnohodnotný člen společnosti. Nicméně ho v tomto snažení opět omezují jeho dispozice. Člověk s mentálním postižením je velmi sugestibilní, obvykle je ve svém rozhodování závislý na druhých lidech. I přesto se mezi lidmi s lehkým mentálním postižením najde pár světlých výjimek, které založí rodiny a stanou se téměř nezávislí na pomoci okolí.

Systém vzdělávání dospělých s mentálním postižením je stále předmětem diskuzí a funguje jen několik možností, jak se mohou tito lidé v dospělosti vzdělávat. Záleží především na možnostech a dispozicích daného člověka, kterou z nabízených možností si zvolí, pakliže se rozhodne dále rozvíjet své kompetence. Pozitivním faktem je, že poptávka po vzdělávání v dospělém věku je ze strany lidí s mentálním postižením poměrně vysoká. Tento fakt by mohl být také jedním z důvodů, proč je tak podstatné, aby byl vytvořen komplexní systém vzdělávání.

Ucelený systém edukace lidí s mentálním postižením je navržen v poslední kapitole bakalářské práce, skládá se ze 4 forem vzdělávání, z nichž si člověk s mentálním postižením může vybrat tu, která mu nejvíce vyhovuje. První formou jsou kurzy k dosažení kvalifikace, které doplňují či obnovují primární vzdělání. Druhou formou jsou kurzy podporující kvalifikaci, které svým působením rozšiřují šance člověka s postižením na budoucí pracovní uplatnění. Lidé s mentálním postižením se hůře orientují v okolním světě, a proto je do systému zahrnuto občanské vzdělávání, které jim poskytuje potřebnou pomoc. Poslední formou je zájmové vzdělávání, které lidem s mentálním postižením poskytuje možnost se realizovat ve svém volném čase.

Abstract

This thesis is concerned with the topic of education of adults with mild mental disorders. The main target is definition of importance and particularities of education of the target group, and suggestion of complex system of their education. The system has not been created yet and this creation is still the object of discussions. The thesis is composed of four chapters.

In the first chapter, the term “adult” is defined. In the context of education, this term means a human who has ended their school education. In the same conception is comprehended person with mental disorder. Education in adults is important because of the speed of developing society, which is too demanding on people. People without further education are worse oriented in the world and often fall to feelings of inferiority and uselessness. The same situation is present in people with mental disorders. People with mental disorders are limited by deficiencies in intellectual abilities. Intellectual abilities are one of the diagnoses of mental disorders.

To make education of adults successful, it is necessary to observe some principles and use methods which are suitable for the target group. Because of deficiencies in intellectual ability, many methods which are used by health practitioners aren't suitable for people with mental disorders. Unsuitable methods are lectures and seminars, because of the verbal difficulty people with mental disorders often experience. People with mental disorders have problems understanding explanations and often encounter issues concerning attention span. The process of education includes more mental operations in which a person with mental disorder can have problems. For reproducing memory perceptions, it is necessary to have a good memory, but people with mental disorders often have problems with their memory. They quickly forget learned knowledge and because of this, it is necessary for their whole life to involve repetition. Another important element of education is motivation, which increases success of education. People with mental disorders can have problems with willpower, when a stimulus isn't attractive enough, they quickly lose interest.

People with mental disorders can have problems in social relationships. Health professionals think that people with mental disorders are antisocial and don't create any social relationships, but this is not true. People with mental disorders have the same needs as a person without a mental disorder. People with mental disorders desire understanding and respect from the majority of the population. These people want to be fully-fledged members of society. Unfortunately people with mental disorders are limited by their deficiencies. These people let themselves be influenced; they can be reliant on other people's decisions. Despite these problems, there are many people with mental disorders who have families and who aren't addicted to other people.

A complex system of education for adults with mental disorders hasn't yet been created and is still an object of discussions. There are several possibilities of how to educate these people as adults. The choice of method depends on possibilities and dispositions of the person and how they choose to improve their education. One positive fact is that people with mental disorders are interested in education as adults. This interest should be one of the reasons why complex systems of education are created.

The system of education adults with mild mental disorder is suggested in the last chapter. The system is designed with 4 forms of education and a person with a mental disorder can choose which form is most suitable for them. The first form is courses to attainment qualification which refill and restore primary education. The second form is courses which support qualification. These courses increase chances of people with mental disorder to get work place. People with mental disorders can have problems with orientation in the surrounding world and that is reason why civil education exists, it provides necessary information. The last form is hobby education which offers people with mental disorders effective ways to spend their free time.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to – v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných fakultou – elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 2. 5. 2013

.....

Daniela Vávrová

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat Mgr. Zdeňku Touškovi, mému vedoucímu práce, za cenné rady, odbornou pomoc a trpělivost při psaní této práce.

Obsah

ÚVOD.....	9
1. VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH.....	11
1.1 Vymezení pojmu.....	11
1.2 Význam vzdělávání v dospělosti	12
1.3 Specifika vzdělávání dospělých.....	14
1.4 Formy a typy vzdělávání dospělých	16
1.5 Zásady a metody vzdělávání dospělých.....	19
2. DOSPĚLÍ S LEHKÝM MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM	27
2.1 Vymezení pojmu.....	27
2.2 Specifika psychických funkcí	28
2.3 Sociální charakteristika	32
3.VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH S LEHKOU MENTÁLNÍ RETARDACÍ.....	38
3.1 Význam vzdělávání lidí s lehkou mentální retardací	38
3.2 Specifika vzdělávání dospělých s lehkou mentální retardací.....	39
3.3 Zásady, formy a metody vzdělávání dospělých s lehkým mentálním postižením	41
3.4 Současný stav vzdělávání dospělých s lehkou mentální retardací	43
4. NÁVRH UCELENÉHO SYSTÉMU VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH S LEHKOU MENTÁLNÍ RETARDACÍ	49
5. ZÁVĚR	56
6. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	58
7. KLÍČOVÁ SLOVA.....	63

ÚVOD

Zvyšující se nároky dnešní uspěchané společnosti tlačí dospělého člověka k tomu, aby se vzdělával po celý svůj život. Jestliže chce být člověk úspěšný nejen v profesním, ale též v osobním životě, musí neustále rozvíjet své kompetence. Nejinak je tomu u člověka s mentálním postižením, navíc je u něj nezbytné rozumové schopnosti stimulovat během celého života, neboť své již nabyté schopnosti a dovednosti bez správného vedení s postupem času ztrácí. Ačkoliv se veřejnost někdy mylně domnívá, že tito lidé jsou neužiteční a pro společnost představují spíše přítěž, díky vhodnému vedení se mohou též uplatňovat na životě společnosti stejně jako intaktní populace. Aby se tak ale mohlo stát, musí být zohledňovány jejich specifické potřeby a to nejen v oblasti psychiky, která je nejmýrazněji odlišuje od intaktní populace, ale též v oblasti sociální.

Vzdělávání v dospělém věku nepředstavuje pozitiva jen pro společnost, ale též pro samotného člověka s mentálním postižením, díky němu se může poté lépe orientovat v okolním světě, stát se více nezávislým na svém okolí. Na základě těchto nově nabytých kompetencí poté může být usnadněn integrační proces, kdy na člověka s lehkým mentálním postižením bude nahlíženo jako na plnohodnotného člena společnosti. Cílem bakalářské práce je proto vymezení významu a specifík vzdělávání dospělých s lehkým mentálním postižením a navržení uceleného systému jejich edukace, který dosud není odborně vypracován a jeho návrh je zatím pouze předmětem diskuzí.

Téma jsem si vybrala na základě své studijní praxe, kde jsem se sama přesvědčila o tom, že i tito lidé jsou pro naši soudobou společnost důležití a je potřeba jim věnovat patřičnou pozornost. V České republice je vytvořen systém primárního a sekundárního vzdělávání, problematika vzdělávání těchto osob v dospělosti však ještě svůj systém nemá. Znalosti, schopnosti a dovednosti člověka s postižením bez dalšího rozvoje postupně mizí, proto je nezbytné, aby se vzdělával po celý svůj život.

Bakalářská práce se v první kapitole zabývá vzděláváním intaktní dospělé populace. Ačkoliv se může zdát, že vzdělávání dospělých bez mentálního postižení je diametrálně odlišné, třetí kapitola jasně dokazuje, že tomu tak není. Abychom ale mohli

pochopit specifika jejich vzdělávání, je nezbytné nejdříve charakterizovat jejich psychiku a též participaci v sociálních vztazích a v životě samotném. Poté je teprve možné se zaměřit na samotné vzdělávání lidí s mentálním postižením.

1. VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH

1.1 Vymezení pojmu

V andragogice není dosud pojem vzdělávání dospělých vnímán jednoznačně. V odborné literatuře se tomuto pojmu věnuje velké množství definic. Dříve užívaný pojem *výchova a vzdělávání dospělých* se již od roku 1989 nepoužívá, neboť „výchova“ je zahrnuta již v pojmu „vzdělávání“. Beneš (2003, s. 7) chápe vzdělávání dospělých jako *„proces, ve kterém se dospělý člověk aktivně, systematicky a kontinuálně učí za účelem změny znalostí, názorů, hodnot, schopností a dovedností“*. Dospělý člověk v tomto kontextu není vnímán jako fyziologická entita či jako právně zletilá osoba, nýbrž jako člověk, který ukončil školní vzdělávání. O tuto podmínku rozšiřuje Ptáčková (2005, s. 14) svou definici: *„Jde o proces cílevědomého a systematického zprostředkování, osvojování a upevňování schopností, znalostí, dovedností, návyků, hodnotových postojů i společenských forem jednání a chování osob, jež ukončily školní vzdělání a přípravu na povolání a vstoupily na trh práce.“* Palán (2002, s. 237) chápe vzdělávání dospělých nejen jako proces, ale také jako *„systém institucionálně organizovaných i individuálních (sebevzdělávacích) vzdělávacích aktivit“*. Zároveň tomuto pojmu propůjčuje také sociální aspekt, neboť vzdělávání dospělých je pro něj také rozvíjení osobních a sociálních kvalit, jež jsou potřebné pro plnění životních a společenských rolí: *„Systém institucionálně organizovaných i individuálních (sebevzdělávacích) vzdělávacích aktivit, které nahrazují, doplňují, rozšiřují, inovují, mění nebo jinak obohacují počáteční vzdělání dospělých osob, které záměrně a intencionálně rozvíjejí své znalosti a dovednosti, hodnotové postoje, zájmy a jiné osobní a sociální kvality potřebné pro plnohodnotnou práci a plnění životních a společenských rolí.“* (Palán, 2002, s. 237). V Pedagogické encyklopedii (Průcha, 2009, s. 478) je vzdělávání dospělých definováno jako: *„Komplexní soubor institucionálně organizovaných a individuálních vzdělávacích aktivit, které nahrazují, doplňují, inovují nebo jinak obohacují počáteční vzdělání dospělých osob a jež rozvíjejí*

znalosti a dovednosti, hodnotové postoje, zájmy i jiné osobní a sociální kvality, potřebné pro plnohodnotnou práci i mimopracovní život.“

Jednotliví autoři se ve svých definicích doplňují, z hlediska vzdělávání dospělých s lehkým mentálním postižením je nejvhodnější definice Pedagogické encyklopedie, která je v této oblasti nejodbornějším zdrojem a zároveň též zmiňuje sociální roli vzdělávání, která je pro lidi s mentálním postižením jedna z nejdůležitějších.

1.2 Význam vzdělávání v dospělosti

Vzdělání jakožto fenomén je v dnešní moderní společnosti nepostradatelným atributem spokojeného a plnohodnotného života. Rychle se rozvíjející společnost a její stále se zvyšující nároky na vzdělání tlačí soudobého člověka k tomu, aby se vzdělával po celý svůj život. Člověku v dnešním rychle se rozvíjejícím světě zdaleka nestačí vědomosti a dovednosti, které získal během svých studií. Dospělý člověk se hůře orientuje ve stále složitějším světě, společenské situaci a nových technologiích. Díky vzdělávání může lépe kontrolovat sociální, ekonomické, politické a kulturní změny ve společnosti a na základě nově nabytých vědomostí a dovedností může na tyto změny reagovat pružněji. Vzdělávání v dospělém věku proto stále nabývá na svém významu a chce li být člověk úspěšný nejen v profesní, ale i v osobní sféře, vzdělávání by měl chápat jako nikdy nekončící proces provázející celý jeho život. Významné je též nejen z pohledu jednotlivce, ale i celé společnosti. Je to právě dospělá populace, která realizuje úlohu reprodukce, stabilizace a transformace samotné společnosti. Z tohoto úhlu pohledu je vzdělávání dospělých důležitější než vzdělávání dětí a mládeže (Beneš, 2008, s. 43). Zároveň také umožňuje větší participaci obyvatel na životě společnosti a tím zprostředkovává její další vývoj. Vzdělávání v dospělém věku však nepřináší pro společnost jen pozitiva, má i svá negativa. Svým působením prohlubuje sociálně podmíněné nerovnosti a to hned v několika sférách (Beneš, 2003, s. 84):

- a) mezi muži a ženami,
- b) mezi mladšími a staršími,

c) mezi elitou a nižšími vrstvami.

Význam vzdělávání v dospělém věku velice úzce souvisí s motivací člověka. Jestliže si je dospělý člověk dobře vědom toho, co dalším vzděláním získá, je pro něj poté mnohem jednodušší s dalším rozvojem svých vědomostí a dovedností začít. Význam pro jednotlivce spatřujeme v několika oblastech. Může spočívat v tom, že umožňuje člověku získat příslušný stupeň vzdělání v dospělém věku a tím naplňuje potřeby jedinců, u kterých se touha po vzdělání projevila až po začlenění se do pracovního procesu. Také uspokojuje požadavky na vzdělání, které přesahují program školy. V tomto případě se zpravidla jedná o vzdělávání spjaté s výkonem povolání, účastí člověka na veřejných aktivitách či naučení se řešit rodinné a osobní problémy (Porubská, Határ, 2009, s. 118). F. Urbanczyk (in Porubská, Határ, 2009, s. 119) vymezuje několik významů vzdělávání dospělých:

Adaptační význam

Vzdělání ulehčuje dospělým lidem orientaci v nových podmínkách, a to v několika oblastech lidského působení- životních, politických, společenských, pracovních, ekonomických.

Integrační význam

Ulehčuje člověku se lépe integrovat nejen do pracovního kolektivu, ale také do samotné společnosti.

Kompenzační význam

Moderní společnost klade na člověka vysoké nároky, což u něj vyvolává frustraci, vzdělání člověku umožňuje člověku tyto nároky lépe zvládat a vypořádat se s nimi. Zároveň se dospělý člověk cítí díky dalšímu vzdělání více užitečný a prospěšný, čímž se u něj eliminují pocity méněcennosti, pomáhá také zvyšovat sebevědomí vzdělávaného.

Popularizační význam

Pomáhá v šíření informací z různých oblastí života a to nejen v profesním, ale též v osobním životě.

Ekonomický význam

Na základě vzdělávání v dospělém věku, které prohlubuje a rozšiřuje vědomosti a dovednosti, může člověk podávat vyšší výkony ve svém povolání, čímž si může také vylepšit své platové ohodnocení, zároveň je poté také více konkurenceschopný na trhu práce.

Vzdělávání v dospělém věku také zprostředkovává kladný postoj k dalšímu sebevzdělávání. Zároveň také svým výchovným působením může formovat zásadní postoje člověka, působí na jeho kultivaci i na jeho chování, zvyšuje motivaci k dalšímu rozvoji své osobnosti (Porubská, Határ, 2009, s. 117).

1.3 Specifika vzdělávání dospělých

Má-li být vzdělávání dospělých úspěšné, je potřeba si uvědomit specifika jejich kognitivních a fyziologických schopností. Je všeobecně známo, že paměť se s postupujícím věkem zhoršuje a člověk potřebuje více času na zapamatování si nových poznatků. Proto nelze při vzdělávání dospělých vycházet ze stejných dispozic jako u dětí a mládeže a je třeba si všimnout vývojové dimenze každého jednotlivce, která má velký vliv na jeho schopnost učení se. Fyziologický stav má výrazný vliv na proces učení a jeho výsledky, člověk si uvědomuje svá omezení a tím mění pohled sám na sebe a na své možnosti (Ptáčková, 2005, s. 24). Mnoho dospělých má tedy pocit, že jim „ujíždí vlak“.

Vzdělávat se člověk může v každém věku, ale je potřeba na některé oblasti procesu učení brát větší ohled. Pouze při respektování specifík vzdělávání dospělých mohou být nastoleny podmínky pro efektivní edukaci. Dle Bělohlávka (2001) specifika učení dospělých spočívají v tom, že dospělí mají na rozdíl od mládeže více povinností a odpovědnosti a zároveň jsou také více unavitelní, jejich myšlení je méně pružné. Naopak však disponují četnými životními a profesními zkušenostmi, které mohou při edukaci využít, mohou jim navíc napomoci k lepšímu pochopení daného učiva.

Vzdělávání v mládí i v dospělém věku je vzájemně nezastupitelné, v mnoha směrech se prolíná, ovšem každá oblast má také svá specifika.

U dospělých je vzdělávání chápáno jako doprovodný jev života, zatímco u dětí se jedná o přípravu na život (Mužik, 2004, s. 30). Je třeba také respektovat fakt, že dospělý člověk přijímá nové poznatky kritičtěji nežli dítě a na základě svých předchozích zkušeností si je také subjektivně interpretuje. Dospělý člověk vstupuje do vzdělávacího procesu převážně dobrovolně, má již konkrétní cíle a proto se dá počítat s tím, že bude mít pravděpodobně vyšší motivaci, než jak je tomu u dítěte (Barták, 2008, s. 17). Při edukaci se také mnohem více uplatňuje individuální přístup tak, aby byly uspokojeny potřeby dospělého účastníka (Mužik, 2004, s. 31). Je tomu tak proto, že dospělý člověk své nově nabyté vědomosti ihned využívá (zaměstnání), zatímco dítě je využívá později. Obsah vzdělávání je proto úzce spojen s pracovní činností účastníků a jejich dosavadními pracovními zkušenostmi (Barták, 2008, s. 18). Z tohoto důvodu je také dospělým poskytován mnohem větší prostor k tomu, aby mohli ovlivňovat cíle, formy a metody výuky (Mužik, 2004, s. 32). Barták (2008, s. 23) uvádí několik bariér, které dospělým komplikují vzdělávání, jsou jimi:

Percepční bariéry

Dospělý člověk na základě špatně vyloženého poznatku nedokáže správně vnímat předané souvislosti a neumí si je poté dát do kontextu se svými potřebami. Tento problém nastává na základě toho, že lektor vysvětluje učivo buď příliš obecně, nebo naopak zabíhá do přílišných detailů, kterým rozumí jen ti účastníci, kteří se problematikou přímo zabývají.

Kulturní bariéry

Dospělý člověk hraje ve svém životě velké množství rolí (rodič, pracovník...), které od něj očekává společenské prostředí. Opouští své dětské instinkty a podřizuje se požadavkům, které na něj klade okolí. Rozvoj fantazie a hravosti ustupuje do pozadí a přitom jsou tyto faktory velice důležité pro rozvoj tvořivého myšlení a člověk je tak omezen ve svém rozvoji.

Bariéry pracovního prostředí

Jestliže v pracovním prostředí převažují negativní faktory jako nedůvěra, ignorace a neochota ke spolupráci, člověk je poté výrazně limitován ve svém dalším rozvoji a na základě své nespokojenosti postupně také ztrácí motivaci se do budoucna zlepšovat.

Intelektuální a výrazové bariéry

Tyto bariéry vycházejí z nedostatečné intelektuální úrovně vzdělávaných (špatně osvojené poznatky z dřívějšího vzdělávání) a jsou nejvíce patrné v případě, že lektor využívá nesprávné taktiky výuky.

Emoční bariéry

S postupujícím věkem se člověk více drží svých dříve naučených názorů a forem chování a má větší strach svá stanoviska měnit než dítě. Většinou se jedná o to, že se cítí v bezpečí v tom, jak jedná a nechce poznávat nové perspektivy či úhly pohledu. Je méně otevřený změnám a prosazuje řád nad chaosem a rizikem změn. Též se tolik nespolehá na svou fantazii a není tolik pružný ve svém uvažování jako dítě.

1.4 Formy a typy vzdělávání dospělých

Problematika typologie a forem vzdělávání dospělých je poměrně komplikovaná, neboť každý autor vymezuje typy či formy vzdělávání jiným způsobem. Mnozí autoři zabývající se andragogikou vůbec typy vzdělávání dospělých nedefinují a zaměřují se pouze na formy. Někteří autoři tyto pojmy zaměňují, tj. typy jsou klasifikovány jako formy a naopak. Typy vzdělávání jsem našla jen u Palána a Langera (2008, s. 152), ti zmiňují následující typy vzdělávání dospělých:

1) Prezenční studium

Prezenční studium je založeno na denní docházce studujícího do vzdělávací instituce. Nejčastěji je praktikováno na vysokých školách, avšak pro pracujícího dospělého je tento typ vzdělávání časově neuskutečnitelný.

2) Distanční studium

Toto studium je založeno na sebeřízení vzdělávacího procesu, tj. učící je odkázán na samostudium. S lektorem udržuje kontakt pomocí moderních komunikačních technologií (e-mail, telefon...). Zpravidla získává studijní materiál prostřednictvím specializovaných distančních textů, popřípadě e-learningu. Za nevýhodu tohoto typu studia bývá uváděn nedostatečný kontakt studujícího a lektora. Tento typ studia bývá nejčastěji realizován vysokými školami nebo přímo jednotlivými firmami.

3) Kombinované studium

Studium je kombinací obou předchozích typů. Studující je částečně odkázán na samostudium, zároveň se však setkává s vyučujícím, kdy bývají realizovány různé semináře a přednášky obdobně jako u prezenčního typu studia.

4) Dálkové studium

Toto studium je vhodné pro ty studující, kteří zároveň docházejí do zaměstnání, neboť je výuka přizpůsobena jejich časovým možnostem a probíhá zpravidla o víkendu.

5) Večerní studium

Večerní studium je typické tím, že studující si při něm doplňují chybějící základní a střední vzdělávání. Jak je již z názvu patrné, výuka zpravidla probíhá ve večerních hodinách, popřípadě odpoledních.

6) Externí studium

Toto studium je určeno studujícím (vrcholoví sportovci), kteří se nemohou účastnit ani jednoho z předchozích druhů studia. Student společně s učitelem vypracovává individuální vzdělávací plán, jeho studium je hodnoceno stejným způsobem jako u prezenčního typu.

Formy vzdělávání dospělých můžeme charakterizovat jako: „*vnější uspořádání vzdělávacího procesu s dospělými z hlediska času, prostoru a vztahu k jednotlivým aktérům a systému vzdělávání*“ (Bednaříková, 2006, s. 47). Mužík definuje formy vzdělávání dospělých jako: „*různé způsoby řízení a organizace didaktického procesu*“ (Mužík, 2004, s. 55). Stejně jako metody i formy se dělí podle velkého množství kritérií. Formy můžeme dělit podle (Palán, Langer, 2008, s. 151):

1) Délky trvání

Nejčastěji užívanou časovou jednotkou je vyučovací hodina, která trvá zpravidla 45 minut, ve vzdělávání dospělých to bývá dvouhodina, tj. 90 minut, výuková jednotka může mít však i několik dnů- kurzy, školení.

2) Prostředí výuky

Výuka může probíhat ve třídě, na pracovišti, v přírodě, v laboratoři atd. Výběr prostředí úzce souvisí s metodou výuky.

3) Interakce vzdělavatele a vzdělávaného:

- a) Přímá interakce – může být individuální nebo skupinová
- b) Nepřímá interakce – internet

4) Zaměření vzdělávacího procesu

- a) Kvalifikační kurzy, ve kterých účastník získává nové poznatky, schopnosti a návyky v oblasti pracovní činnosti, pro kterou má již získanou kvalifikaci (Ďurič, Hotár, Pajtinka aj., 2000, s. 528).
- b) Rekvalifikační kurzy jsou charakterizovány jako jakákoliv změna předešlé kvalifikace, která účastníkovi umožňuje lepší konkurenceschopnost v dané oblasti pracovní činnosti, pomáhá mu najít si zaměstnání v nové oblasti (Ďurič, Hotár, Pajtinka aj., 2000, s. 385).

- c) Zájmové vzdělávání je založeno na seberealizaci ve volném čase. Účastník si vybírá z širokého spektra nabídky podle toho, jaká je oblast jeho zájmů. Má nejen funkci vzdělávací ale také podporuje kultivaci osobnosti daného účastníka (Šerák, 2009, s. 137). Toto vzdělání je však nutné odlišit od toho, které realizuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které je definováno školským zákonem (družiny, DDM, školní kluby...). Zájmové vzdělávání dospělých v legislativě ukotveno není.
- d) Občanské vzdělávání kultivuje člověka jako občana, aby dokázal reagovat na rychle se měnící politické a společenské podmínky. Zároveň také ovlivňuje hodnotovou orientaci a dále socializuje účastníka. Toto vzdělávání je především v zájmu státu, a proto by také mělo být státem podporováno (Palán, 1997, s. 78).

1.5 Zásady a metody vzdělávání dospělých

Zásady vzdělávání se vztahují na všechny stránky vyučovacího procesu (učební plány, osnovy...). Lze je definovat jako požadavky, které jsou kladeny na proces výuky a zároveň jsou v souladu se stanovenými cíli edukace (Mužík, 2004 s. 67). Jejich respektování výrazně ovlivňuje kvalitu vzdělávacího procesu (Ďurič, Hotár, Pajtinka aj., 2000, s. 365). Při vytváření zásad vzdělávání dospělých je důležité vycházet ze specifík jejich učení. Zásady vzdělávání dospělých jsou v mnohém stejné jako u dětí a mládeže, Mužík (2004, s. 66) definuje následující zásady:

1) Zásada uvědomělosti a aktivity

Tato zásada vychází z toho, že dospělý člověk přichází do procesu s určitými zkušenostmi. Vyžaduje, aby vyučování bylo konstruováno tak, že k němu mají účastníci kladný vztah a nově nabyté poznatky a dovednosti mohou poté uplatnit v praxi. Důležitou složkou je také samostatná aktivita účastníků, která vede k lepšímu osvojení si poznatků.

2) Zásada názornosti

Základem této zásady je využití maximálního množství prostředků k objasnění dané problematiky- ilustrace, simulace, animace... Výstupy poté jsou větší zájem účastníků, lepší pochopení učiva a jeho následné zapamatování. Účastníci si na základě bezprostředního vnímání předmětů či jevů mohou lépe vytvořit vlastní představy o učivu.

3) Zásada přiměřenosti

Je důležité, aby obsah a rozsah učiva byl přiměřený úrovni a schopnostem zúčastněných. Dodržování této zásady má velký vliv na samotné postoje účastníků k učivu. Jestliže dokážou splnit dané požadavky, tak mohou prožívat úspěch v učení, což je pro dospělé účastníky důležité. Aby byly požadavky přiměřené, je podstatné, aby lektor (vyučující) dobře znal schopnosti zúčastněných a na tomto základě určil své požadavky.

4) Zásada trvalosti

Princip trvalosti souvisí s procesem uchování si nových znalostí a dovedností v paměti. Tato schopnost je u každého člověka individuální a samotná paměť často v dospělém či pokročilejším věku ztrácí svou pružnost. Proto je nutné, aby si účastníci nové znalosti a dovednosti zapamatovali tak, aby si je dokázali v paměti vybavit a využít poté v praxi. Lepší uchování si nových poznatků v paměti může být zprostředkováno např. vlastní aktivitou účastníků při výuce a stálého opakování učiva.

5) Zásada soustavnosti

Základem tohoto principu je požadavek, aby nově osvojované poznatky a dovednosti měly určitou strukturu a logické uspořádání tak, aby vedly k ucelenému poznání daného učiva.

Výše zmíněné zásady je potřeba dodržovat při vzdělávání nejen dospělých, ale i dětí, avšak u dospělých se objevují další principy, které jsou pro tuto cílovou skupinu specifické. Malach a Zapletal (2005) nastiňují další principy typické pro vzdělávání dospělých:

1) Zásada orientace na praxi

Je velmi důležité, aby se nově naučené poznatky vztahovaly k praxi, neboť je účastníci ihned využívají při svém dalším pracovním uplatnění. Dospělý člověk potřebuje vědět, že nově nabyté vědomosti mu pomohou zlepšit jeho výkon nebo odstranit stávající problémy při sebeuplatnění. U dětí tento princip není tak podstatný, neboť nabyté vědomosti využijí až za delší dobu a jak je již známo vývoj je neúprosný a nabyté vědomosti už nemusí mít později vypovídající hodnotu.

2) Zásada individuálního přístupu

Každý účastník přichází do vyučovacího procesu s jinými zkušenostmi, dovednostmi a styly učení. Dospělý člověk není nepopsaný list papíru, a proto je potřeba věnovat patřičnou pozornost jeho potřebám a připomínkám. Samozřejmě, že u dětí by měla být tato zásada také využívána, ale vzhledem k jejich nepatrným zkušenostem a neznalosti praxe je omezen pouze na individuální potřeby každého dítěte.

3) Zásada didaktické redukce

Tato zásada je založena na perfektní znalosti potřeb účastníků ze strany lektora. Účastníkům jsou předávány jen ty poznatky a dovednosti, které následně využijí ve své praxi. Zároveň je nezbytné, aby vyučující některá témata nezjednodušoval s tím, že je musí účastníci znát již z dřívějšíka. U dětí je tomu jinak, neboť ještě nejsou v pracovním procesu a proto se učivo nedá korigovat podle potřeb pracovního zařazení.

4) Zásada aktuálnosti

U učících se dospělých je nesmírně důležité, aby jejich nově nabyté poznatky a dovednosti byly co nejvíce aktuální, neboť je většinou ihned využívají ve své pracovní praxi. Je nutné, aby lektor pružně reagoval na změny, které ovlivňují pracovní zaměření každého účastníka. U dětí je tento princip také důležitý, ale je třeba počítat s tím, že než se dostanou do pracovního procesu, tak ještě dojde k mnohým změnám, na které pak už musí reagovat samy.

Barták (2008) ještě dále přidává zásadu využívání zkušeností účastníků, kdy se výuka formuje podle toho, s jakými zkušenostmi účastníci přicházejí a aktivně se sami podílejí na jejím utváření, aby co nejvíce odpovídala jejich potřebám.

Je nutné zmínit, že někteří autoři se ve svých klasifikacích metod diametrálně rozcházejí. Mühlpachr (2010, s. 28) rozeznává monologické a dialogické metody, zatímco Barták (2008) rozeznává monologické a dialogické formy, kam řadí přednášku, semináře a cvičení, které jiní autoři uvádí jakožto metody. Na základě prostudované literatury je nezbytné také zmínit, že klasifikace metod vzdělávání dospělých je značně nejednotná, navíc se stále objevují nová rozdělení. Dá se říci, že co autor, to jiná klasifikace. Vysvětlení rozdílu mezi formou a metodou podává Bednaříková: „*Metody jsou prostředkem, který řídí proces učení, kdežto forma určuje podmínky, okolnosti, organizaci, způsob uspořádání, v němž tento proces probíhá*“ (Bednaříková, 2006, s. 48).

Metody vzdělávání lze chápat jako způsoby a postupy ve výuce, jejichž aplikace pomáhá zvolit optimální vzdělávací strategii (Ďurič, Hotár, Pajtinka aj., 2000, s. 263). Malach definuje metody jako: „*postup vedoucí k dosažení určitého cíle*“ (Malach, 2003, s. 7), tj. „*osvojení vědomostí, vytvoření dovedností a návyků*“ (Mühlpachr, 2010, s. 27). Při výběru určité metody je třeba brát v potaz charakter účastníků a jejich možnosti. Výčet metod dle různých autorů je široký a existuje velké množství kritérií, podle kterých se metody dělí. Malach (2003, s. 8) rozděluje metody dle následujících kritérií: podle fází osvojování látky; logického zřetele, na němž je metoda založena; role

lektora a účastníků; zdroje informací. Velké množství autorů cituje rozdělení metod dle Mužíka (2004, s. 69), který dělí metody podle vztahu účastníků výuky k praxi. Jedná se o metody teoretické, teoreticko- praktické a praktické.

Teoretické metody jsou nejčastěji využívány při předávání teoretických poznatků, pomáhají při utváření základů vědomostí a dovedností. Tyto metody jsou výhodné z hlediska času, protože za krátkou dobu jsou systematicky předány potřebné informace, Nevýhodou je naopak velké množství poznatků k zapamatování a nízká aktivita účastníků (Ptáčková, 2005, s. 37). Nejčastějšími teoretickými metodami jsou (Malach, Zapletal, 2005, s. 83):

- 1) **Přednáška**, jež je charakterizována jako monologická vzdělávací metoda, při které vyučující prezentuje poznatky v logicky utříděné formě a učící tak získávají ucelený obraz. Následně si je sami utřídí na základě svých zkušeností (Ďurič, Hotár, Pajtinka aj., 2000, s. 360).
- 2) **Seminář**, který je založen na tom, že účastníci mají předem nastudovanou literaturu, popřípadě si připraví písemný referát. Účastníci většinou pracují ve skupinkách, ve kterých řeší danou problematiku.
- 3) **Cvičení**, které slouží především k procvičování již nabytých poznatků z přednášek, účastníci řeší praktické příklady a úkoly.

Teoreticko-praktické metody se zaměřují nejen na pasivní předkládání nových informací, ale také na to, aby účastníci následně dokázali úspěšně jednat v praxi (Mužík, 2004, s. 70). Ti se učí, jak analyzovat informace, správně se rozhodovat, rozvíjí se jejich mentální dovednosti. Účastníci jsou aktivně zapojeni do výuky, o to jsou ale tyto metody náročnější pro vyučujícího. Mezi metody teoreticko-praktické patří:

- 1) **Diskuze**, která je založena na interakci lektora a učících se. Ti od lektora získávají vysvětlení nepochopených informací, zároveň však také vyslovují své názory a postoje k problému a tím si upevňují a prohlubují své vědomosti.

- 2) **Problémové metody**, kde účastníci v menších skupinkách řeší problém, který jim byl zadán lektorem, nedostávají žádné písemné podklady, pouze společně rozhodují o řešení (Mužík, 2004, s. 75).
- 3) **Programovaná výuka (eLearning)**, dnes široce používaná metoda, jež je založena na vyučovacím programu, který řídí vyučovací proces. Využívá se především při opakování učiva a při následné kontrole jeho zvládnutí. Vyučovací program je zprostředkován pomocí počítače, popřípadě také internetu (Malach, Zapletal, 2005, s. 84).
- 4) **Diagnostické a klasifikační metody**, které jsou nezbytné pro včasnou zpětnou vazbu a ověřování si požadavků na účastníky. Jsou využívány ve všech vzdělávacích programech a to především prostřednictvím písemných zkoušek, didaktických testů a ústních zkoušek, popřípadě hodnocení písemných prací (Malach, Zapletal, 2005, s. 84).
- 5) **Metody inscenační**, kde účastníci hrají různé role, ve kterých řeší praktické problémy, při inscenaci využívají své již nabyté vědomosti a dovednosti.
- 6) **Brainstorming**, při kterém účastníci volně vyjadřují všechny své postřehy, nápady a myšlenky k danému tématu, jež se následně zapisují. Na tomto základě se poté vytvoří možné řešení.
- 7) **Sugestopedie**, což je velice rozšířená metoda využívána zejména při výuce cizích jazyků. Je založena na tom, že při poslechu hudby a plném psychickém a fyzickém uvolnění může studující vnímat jakýkoliv studijní obsah a lépe si jej uložit v paměti (Malach, Zapletal, 2005, s. 87).

Praktické metody jsou zaměřeny na praktický výcvik, většinou probíhají přímo na pracovišti. Jejich cílem je, aby účastníci dokázali praktikovat své teoretické poznatky a dovednosti a tím si zformovali své pracovní chování. Díky praktickým metodám si zúčastnění také rozvíjí nové individuální schopnosti a poznatky (Ptáčková, 2005, s. 38). Zároveň též motivují k dobrému výkonu a postojí k práci (Mužík, 2004, s. 70). Mezi metody praktické patří:

- 1) **Instruktaž** je založena na zacvičování méně zkušeného pracovníka, ten je veden zkušeným odborníkem (instruktorem). Odborník předvádí jednotlivé pracovní postupy, které se poté snaží nezkušený pracovník zopakovat (Malach, Zapletal, 2005, s. 87).
- 2) **Koučování**, kdy je vzdělávání realizováno prostřednictvím určeného konzultanta (kouče), který dohlíží na pracovní činnost vzdělávaného, bere ohled na jeho cíle, očekávání a schopnosti. Vzdělávaný úzce spolupracuje se svým koučem, je průběžně informován o hodnocení své činnosti (Plamínek, 2010, s. 43).
- 3) **Asistování**, jehož podstatou je, že školený pracovník zde funguje jako pomocník zkušenému odborníkovi. Pomáhá mu v jednotlivých pracovních úkolech a zároveň získává nové poznatky důležité pro danou pracovní činnost (Malach, Zapletal, 2005, s. 87).
- 4) **Stáž** jedná se o studijní či pracovní pobyt v cizí organizaci. Jejím hlavním cílem je, aby se zúčastněný podílel na činnosti dané organizace a tím se vzdělával (Palán, 1997, s. 110).
- 5) **Exkurze**, která je vhodnou metodou pro upevnění teoretických poznatků v praxi. Účastník poznává různé technické a pracovní podmínky daného navštíveného zařízení (Malach, Zapletal, 2005, s. 88).

U tohoto dělení metod je nutné poznamenat, že některé se značně kryjí s formami, jiní autoři tyto metody považují za formy vzdělávání, a proto je poměrně nepřehledné (Porubská, Határ, 2009, s. 122). Z tohoto důvodu zde také uvádím novější dělení metod od Mühlpachra (2010, s. 27), který představuje jednotlivé metody podle charakteru interakce vzdělávaného a vzdělavatele. Jsou to:

- a) **Monologické metody**, které odpovídají Mužikovým (2004) teoretickým metodám. Jsou charakteristické jednostranným tokem informací od vzdělavatele ke vzdělávanému, kdy vzdělávaný je pouze pasivním příjemcem. Mezi tyto metody zařazuje přednášku, výklad a vyprávění.

- b) Dialogické metody**, které jsou charakteristické oboustranným tokem informací, vzdělávaný se aktivně účastní výukového procesu. Dialogickými metodami jsou rozhovor, skupinový dialog, popřípadě dialog v plénu.
- c) Problémové výukové metody** spočívají v tom, že do interakce vzdělavatele a vzdělávaného je vložen nějaký problém, který vzdělávaný aktivně řeší. Mezi problémové výukové metody Mühlpachr zařazuje situační metody (případové studie), inscenační metody (hraní rolí), projektové metody a brainstorming.
- d) Výcvikové metody**, které odpovídají Mužíkově praktickým metodám, kdy si vzdělávaný prakticky osvojuje nové dovednosti.

2. DOSPĚLÍ S LEHKÝM MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

2.1 Vymezení pojmu

Mentální postižení je možné klasifikovat z velkého množství hledisek a jednotné vymezení, podle kterého by ho bylo možné charakterizovat je zatím stále předmětem diskuzí. Někteří lidé se domnívají, že člověk s mentálním postižením nemůže nikdy dosáhnout dospělosti. Stejně tak jako u intaktní populace se však člověk s mentálním postižením v kontextu vzdělávání stává dospělým po ukončení školní docházky. Mentální postižení je nutné chápat jako komplexní vrozenou vývojovou poruchu rozumových funkcí, nikoliv jako duševní nemoc (Čadilová, Jůn, Thorová, 2007, s. 55). Pojem lehká mentální retardace je hodně frekventovaný, neboť tvoří 80% veškeré mentální retardace (Fischer, Škoda, 2008, s. 98).

Diagnostický a statistický manuál mentálních poruch (DSM IV.) klasifikuje mentální postižení podle tří kritérií (American Psychiatric Association, 2000, s. 41). Prvním kritériem je odlišnost intelektových schopností. Druhé kritérium představuje limity v adaptabilitě, přičemž, aby člověk mohl být diagnostikován jako osoba s mentálním postižením, musí mít obtíže minimálně ve dvou z následujících oblastí: komunikace, péče o vlastní osobu, sociální dovednosti, sebeřízení, samostatné bydlení, využívání společenských zdrojů, práce, volný čas, zdraví a bezpečí. Třetí kritérium uvádí, že mentální postižení se může objevit do 18. roku života. Jiná definice uvádí, že pro mentální postižení jsou klíčové jen dvě charakteristiky: funkce intelektu jsou výrazně podprůměrné a také je výrazně snížena schopnost adaptability (Mašát, Pöthe, Lenoráková, 2000, s. 45).

Veřejnost se mnohdy domnívá, že pojmy demence a mentální postižení jsou totožné. Zatímco demence je označována jako získané oslabení rozumových funkcí vznikající až po druhém roku života s progresivním charakterem (Hartl, Hartlová, 2010, s. 90), mentální postižení vzniká nejpozději do 2. roku života a dále se nezhoršuje (Pipeková, 2006a, s. 271). Z výše uvedeného je patrné, že odborná veřejnost se zatím

neshoduje na tom, do které doby vzniku se jedná o mentální postižení a kdy již o demenci.

Dříve užívané pojmy označující mentální postižení (debilita, imbecilita, idiocie) se již dnes kvůli pejorativnímu zabarvení neužívají. Jako synonyma se v dnešní době používají pojmy postižení a retardace. Postižení můžeme chápat jako jakoukoliv trvalou nebo dočasnou poruchu, která brání jedinci přizpůsobovat se nárokům života (Hartl, Hartlová, 2010, s. 430). Retardace je definována jako zpomalení či opoždění ve vývoji (Hartl, Hartlová, 2010, s. 499). Méně známý pojem označující lehké mentální postižení je lehká mentální subnormalita, avšak v odborné veřejnosti není příliš využíván (Švarcová, 2006, s. 28).

V České republice se nejčastěji využívá definice Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (dále MKN). Mentální postižení nalezneme v 5. kapitole s názvem *Poruchy duševní a poruchy chování*, kde je vymezena kódy F70-F79. MKN charakterizuje mentální postižení jako: „stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován zvláště porušením dovedností, projevujícím se během vývojového období, postihujícím všechny složky inteligence, to je poznávací, řečové, motorické a sociální schopnosti.“ (MKN 10, 2008).

IQ osob s lehkým mentálním postižením se pohybuje mezi 50- 69. Z výše uvedeného je však patrné, že samotná hodnota IQ není jediným determinantem mentálního postižení.

2.2 Specifika psychických funkcí

Lidská psychika je velice složitý mechanismus, který je nezbytný proto, aby se člověk mohl dále vyvíjet. Ačkoliv již bylo uvedeno, že člověk s mentálním postižením je opožděn ve svém vývoji, neznamená to, že by jeho psychický život nebyl stejně bohatý jako u intaktní populace. Z četných výzkumů vyplývá, že vhodným prostředím a pedagogickým vedením lze dosáhnout zlepšení (Mašát, Pöthe, Lenoráková, 2000, s. 47). Je nutné zmínit, že osobnost každého člověka je naprosto jedinečná, a proto je

poměrně složité obecně charakterizovat i osobnost člověka s mentálním postižením (Lečbych, 2008, s. 29). Mentální postižení ovlivňuje celou osobnost člověka. Závažnost problému úzce souvisí s hloubkou mentální retardace. Postiženy jsou kognitivní procesy, vůle, emoce i chování.

Vnímání

Vnímání můžeme charakterizovat jako schopnost člověka přijímat informace z okolního prostředí (Hartl, Hartlová, 2010, s. 663). Ačkoliv člověk s lehkým mentálním postižením zpravidla nemívá přidružené smyslové postižení (Renotiérová aj., 2005, s. 167), jeho vnímání probíhá mnohem pomaleji než u intaktního člověka. Člověk s mentálním postižením nevidí globálně, nýbrž postupně, což stěžuje jeho orientaci (Valenta, Müller, 2007, s. 40). Nedokáže od sebe odlišit figuru a pozadí a blíže diferencovat jednotlivé objekty, které pozoruje. Zásadním problémem při vnímání je také nedostatečný zájem o objekt pozorování, takový člověk není dostatečně zvědavý a stačí mu pouze povrchní poznání předmětu či jevu (Švarcová, 2006, s. 38). Co se týče taktilních podnětů, tak lidé s mentálním postižením se potýkají se sníženou citlivostí. I sluchové vnímání je problematické, tito lidé špatně rozeznávají jednotlivé hlásky a ty se jim poté zkreslují (Valenta, Müller, 2007, s. 40).

Myšlení

Myšlení definuje Vágnerová (2005, s. 94) jako: „*mentální manipulaci s různými informacemi, která slouží k porozumění jejich podstaty a k analýze různých souvislostí a vztahů, na jejichž základě odvozuje určité závěry.*“ Rozlišujeme myšlení abstraktní, kdy zobecňujeme verbální a neverbální symboly a myšlení konkrétní, které má doslovný charakter (Hartl, Hartlová, 2010, s. 332). Člověk s mentálním postižením není schopen vyšší abstrakce a generalizace a jeho myšlení je pouze konkrétní. Myšlení je úzce spojeno s řečí, a ačkoliv se u většiny lidí s lehkým mentálním postižením rozvine a jsou schopni verbální komunikace, stále se potýkají s problémy při porozumění a jejich slovní zásoba je značně omezena (Fischer, Škoda, 2008, s. 96). Někdy bývají problémy v myšlení podceňovány, neboť se tito lidé naučí jednoduchá pravidla

nazpaměť, která pak dále využívají, ale nerozumí jim, také si mohou zapamatovat cizí slova a používat je v běžné mluvě, avšak bez bližšího porozumění. Myšlení lidí s mentálním postižením je stereotypní, ulpívají na určitém způsobu řešení situací, ve svém jednání jsou nepružní a nedokáží se přizpůsobit novým podmínkám (Fischer, Škoda, 2008, s. 96).

Paměť

Paměť je charakterizována jako: „*schopnost přijímat, držet a znovu oživovat minulé vjemy*:“ (Hartl, Hartlová, s. 390). Paměť člověka s mentálním postižením typická tím, že si pomaleji a komplikovaněji osvojuje abstraktní pojmy, ovšem na druhou stranu je poměrně výkonná při uchovávání konkrétních a pro daného člověka atraktivních podnětů (Lečbych, Michalík, Valenta aj., 2012, s. 214). Problémy při uchovávání nových vědomostí jsou zapříčiněny slabými spoji v mozkové kůře a také nízkou úrovní myšlení, které velice úzce souvisí s pamětí (Švarcová, 2006, s. 41). Pro zapamatování si nových vjemů je potřeba mnohačetné opakování, neboť paměťové stopy velice rychle vyhasínají (Valenta, Müller, 2007, s. 42). Tento jev je způsoben mimo jiné také tím, že lidé s mentálním postižením se nové poznatky učí mechanicky místo toho, aby uvažovali logicky a dokázali si své poznatky propojit (Lečbych, 2008, s. 31). Je také nutné zmínit, že člověk s mentálním postižením nedokáže rozlišit podstatné věci od nepodstatných a tím si selektivně vybrat, které podněty jsou důležité pro zapamatování a které nikoliv.

Pozornost

Velký psychologický slovník (Hartl, Hartlová, 2010, s. 435) pozornost definuje jako: „*zaměřenost a soustředěnost duševní činnosti na určitý objekt nebo děj*.“ Člověk s mentálním postižením zaměřuje svou pozornost jen velmi povrchně a nedokáže se soustředit na všechny podstatné rysy daného podnětu (Valenta, Müller, 2007, s. 42). Zároveň se potýká s problémy při eliminaci rušivých vlivů, které výrazně omezují stálost pozornosti (Lečbych, Michalík, Valenta aj., 2012, s. 201). Při edukačním procesu je nesmírně důležité zohlednit fakt, že člověk s mentálním postižením svou pozornost

příliš dlouho neudrží a velice rychle se unaví (Valenta, Müller, 2007, s. 42). Je proto potřeba střídát fáze relaxace a výuky, aby vyučovací proces měl kýžený efekt. Člověk s mentálním postižením také nedokáže svou pozornost soustředit na více podnětů, je tudíž potřeba ho příliš nepřetěžovat, jelikož s narůstající zátěží se zvyšuje i počet chyb.

Řeč

U většiny osob s lehkým mentálním postižením se řeč rozvine, avšak i v této oblasti se tito lidé potýkají s problémy. Co se týče obsahové stránky, tak je zřejmé, že jestliže je omezeno myšlení, bude omezena i řeč, neboť s ním velice úzce souvisí. Slovník člověka s mentálním postižením je poměrně chudý a samotná řeč se vyvíjí opožděně oproti intaktní populaci (Švarcová, 2006, s. 34). Z formálního hlediska se často potýkají s vadami řeči, nejčastěji dyslálií, v projevu se objevují četné agramatismy (Pipeková, 2006a, s. 272). Lidé s lehkým mentálním postižením se dokážou účelně domluvit, problém nastává v případě, že se dostanou do situace, která je pro ně stresující, poté v komunikaci selhávají (Pipeková, 2006b, s. 65).

Vůle

Vágnerová charakterizuje vůli jako: „*schopnost chtění, vědomé volby určitého cíle a s ním spojeného úsilí zaměřeného na jeho dosažení*“ (Vágnerová, 2004, s. 197). Vůle se úzce pojí s rozumem, a proto je zřejmé, že i v této oblasti existují u člověka s mentálním postižením rozdíly oproti intaktní populaci. Problém spočívá v nedostatečné iniciativě a v neschopnosti své jednání korigovat s budoucími cíli. Často se objevuje porucha vůle-dysbulie, či abulie-nedostatek vůle (Hartl, Hartlová, 2010, s. 15).

Ačkoliv se veřejnost leckdy domnívá, že člověk s mentálním postižením je oproštěn od citů a emocí, není tomu tak. I člověk s mentálním postižením má bohatý emocionální život, který ovšem vykazuje některá specifika oproti intaktní populaci. Právě u lidí s mentálním postižením je oproti ostatním postižením poměrně těžké odhadnout jejich city a emoce, jelikož se častokrát neumí správně vyjádřit a popsat je. Poměrně často jsou tito lidé emočně nevyzrálí a je u nich větší nebezpečí rozvinutí

úzkosti či deprese (Lečbych, Michalík, Valenta aj., 2012, s. 246). Lidé s mentálním postižením bývají citově velmi otevření, což souvisí s tím, že své prožitky nedokáží rozumově regulovat (Valenta, Müller, 2007, s. 43). Švarcová (2006, s. 43) zmiňuje, že tyto emocionální reakce jsou ale poměrně chudé- buď projevují bezmeznou radost a nadšení, nebo hněv (křik, pláč...). Pokud bereme v potaz klasické rozdělení citů na nižší a vyšší, u osob s mentálním postižením jsou vyšší city značně nevyzrálé nebo vůbec neexistují. To se projevuje tím, že mají snížené či neexistující svědomí, pocit zodpovědnosti, povinnosti. Nálada u lidí s mentálním postižením je značně nestálá a snadno ovlivnitelná okolím, které na ně působí (Lečbych, Michalík, Valenta aj., 2012, s. 246).

Pro osobnost člověka s mentálním postižením bývá typická značná nevyzrálost a kontrasty ve volných projevech. Tato nevyzrálost se projevuje hned v několika oblastech. Tito lidé bývají velmi málo iniciativní, obvykle se nechají vést autoritou, jsou velmi sugestibilní, tj. nechají se snadno ovlivnit druhými a nepřemýšlí, zdali je toto ovlivňování pro ně prospěšné (Švarcová, 2006, s. 33).

Někdy toto ovlivňování člověka s mentálním postižením škodí a může se poté stát například obětí trestného činu, nebo dokonce i pachatelem. Na druhou stranu je třeba zmínit, že člověk s mentálním postižením bývá velmi tvrdohlavý, a když už si něco „usmýšlí“, málokdy se této představě dobrovolně vzdá.

2.3 Sociální charakteristika

Člověk jakožto člen civilizované společnosti, nežije svůj život izolovaně, nýbrž je neustále v kontaktu s ostatními lidmi. Působí na něj samotná společnost, nejbližší okolí, ale největší vliv má na kvalitu svého života on sám a jeho schopnost přizpůsobit se požadavkům okolí. Následující kapitola je proto členěna dle činitelů, kteří ovlivňují život člověka s mentálním postižením.

1) společnost

Na rozdíl od lidí s těžším stupněm mentálního postižení žijí lidé s lehkým mentálním postižením v kontaktu s intaktní společností již dlouhá léta. Vzdělání jim bylo poskytováno ve speciálních školách, avšak existovala možnost zbavení povinné školní docházky, proto se i v dnešní době najdou lidé s lehkým mentálním postižením, kteří nemají základní vzdělání. Možnost osvobození od povinné školní docházky byla zrušena až s přijetím nového školského zákona z roku 2004. Soudobá společnost si však ani za ta dlouhá léta nezvykla na přítomnost odlišných lidí a není dobře informována o tom, kdo přesně jsou tyto spoluobčané a jak by se k nim mělo přistupovat (Švarcová, 2006, s. 11). U mentálního postižení je tento problém mnohem vážnější, než je tomu například u tělesného či smyslového, neboť se tyto lidé kvůli svým odlišnostem v chování po celý svůj život potýkají s předsudky svého okolí (Slowík, 2007, s. 117). Představy mnoha lidí jsou ještě stále plné nejasností a obav. Najdou se i tací, kteří zastávají názor, že tyto lidé by se vůbec neměli účastnit společenského života a žít kdesi v ústraní. Z jejich strany se jedná o zásadní nepochopení potřeb těchto lidí a odmítání faktu, že i člověk s mentálním postižením může žít plnohodnotným životem. Tento přístup společnosti je způsoben především tím, že lidé s mentálním postižením mají velice specifické projevy chování, které jsou patrné na první pohled. Na základě toho jim jsou připisovány různé formy patologického chování. Jsou chápáni společností jako deviantní jedinci naplňující sociální role (Emerson, 2008, s. 18). Intaktní společnost je bere jako „věčné děti“ a jejich případnému problémovému chování (agresivita, sebepoškození) nepřisazuje osobní zodpovědnost a berou ho jako průvodní jev mentální retardace (Slowík, 2007, s. 117).

Avšak díky správnému vedení a výchově se člověk s mentálním postižením může v budoucnu osamostatnit a plnit role, které se od něj očekávají.

2) blízké okolí

a) rodina

Rodina hraje v životě každého člověka nezastupitelnou roli, nejinak je tomu u lidí s mentálním postižením. Je prvním socializačním činitelem, jenž zprostředkovává svým

členům kontakt s okolím. Naplňuje základní potřeby člověka, poskytuje lásku, úctu, uznání (Lečbych, 2008, s. 64), měla by zároveň přijímat své členy takové, jací jsou. Bohužel ne vždy tomu tak opravdu je. Jestliže nedojde k akceptaci dítěte s mentálním postižením ze strany rodičů, dochází k různým problémům v budoucnosti- psychické obtíže rodičů (deprese), které mohou být příčinou rozpadu manželství. Stejně jako u intaktní populace se i v rodinách, kde jsou děti s mentálním postižením, manifestují nevhodné výchovné styly, které mají velký vliv na chování a osobnost člověka v budoucnosti (Fischer, Škoda, 2008, s. 99). Rodiče osob s mentálním postižením mají často pocit, že jejich děti samy nic nezvládnou a neustále se snaží vše udělat za ně. Tento přístup ovšem není úplně vhodný, jelikož jednou se o sebe člověk s mentálním postižením bude muset postarat sám bez pomoci svých rodičů. Schopnost člověka s mentálním postižením žít v dospělosti samostatný život tedy úzce souvisí s přístupem jeho primární rodiny.

Je zcela přirozené, že i člověk s mentální retardací touží po nalezení partnera pro život, založení rodiny, popřípadě přijetí role rodiče. Veřejnost se mnohdy domnívá, že tyto jejich vize jsou utopické, i lidé s lehkým mentálním postižením však mohou žít ve fungujících svazcích.

b) škola a vrstevníci

Dalším výrazným socializačním faktorem jsou vrstevníci a škola. Vzhledem k tomu, že drtivá většina lidí s lehkým mentálním postižením se účastní vzdělávacího procesu, má na ně tato společenská skupina velký vliv. Navazují zde první přátelství, seznamují se s okolním světem mimo svou primární rodinu. Právě spolužáci mají kromě rodiny výrazný vliv na osobnost člověka.

c) práce

V práci člověk stráví až třetinu svého života a vzhledem k tomu, že většina osob s lehkým mentálním postižením je schopna vykonávat jednoduchou manuální činnost, tato problematika se jich dotýká stejně úzce jako intaktní populace. Práce v životě člověka nemá jen význam ekonomický, ale také uspokojuje potřebu seberealizace.

V případě, že tato potřeba uspokojována není, dochází poté u člověka k frustraci (Pipeková, 2006b, s. 102). Jelikož si je člověk s lehkým mentálním postižením dobře vědom sám sebe, tuto frustraci též intenzivně vnímá. Uplatnit se na dnešním pracovním trhu je ovšem pro takového člověka složitý problém, z tohoto důvodu je potřeba tomuto fenoménu věnovat patřičnou pozornost. Člověk s mentálním postižením bez práce může být vnímán jako neužitečný a jako zátěž pro okolí. Vzhledem ke svým specifickým potřebám je této cílové skupině ze strany státu věnována zvýšená pozornost. Stejně jako intaktní populace se mohou účastnit rekvalifikačních kurzů, navíc ovšem ještě mohou využít pracovní rehabilitace, jejímž cílem je nalezení vhodného pracovního místa vzhledem k možnostem daného účastníka.

3) adaptabilita

Adaptabilita je charakterizována jako: „*schopnost jedince přizpůsobit se společenskému prostředí*“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 16).

Jak již bylo uvedeno, Diagnostický a statistický manuál mentálních poruch (2000, s. 41) považuje za jedno z kritérií klasifikace mentálního postižení limity v adaptabilitě. S problémy se člověk s mentálním postižením potýká v následujících oblastech:

- a) Komunikace, v případě lehkého mentálního postižení se nejedná o problém v podobě nemožnosti se verbálně projevit, nýbrž o nesprávné vyjadřování, tito lidé mnohdy nevědí, jak mají správně vyjádřit své myšlenky či názor.
- b) Péče o vlastní osobu. Bereme-li tuto oblast z hlediska biologických návyků (strava, hygiena), tak tato oblast dle mého názoru lidem s lehkou mentální retardací nečiní obtíže. Problém nastává při dodržování režimu těchto činností.
- c) Sebeřízení se úzce pojí s vůlí, která je, jak jsem již uvedla, u lidí s mentálním postižením narušena. Tito lidé se většinou spoléhají na své okolí a jsou značně sugestibilní (Švarcová, 2006, s. 33).
- d) Samostatné zvládnání domácnosti. V případě problémů v této oblasti lidského života mohou lidé s mentálním postižením využít sociálních služeb, které jim poskytují chráněné bydlení, kde jsou tito lidé pod supervizí odborných pracovníků.

- e) Sociální dovednosti jakožto další oblast možných obtíží jsou u každého člověka subjektivní záležitostí. Někteří lidé s mentálním postižením mají v této oblasti potíže, jiní jsou zase naopak velmi výkonní. V této oblasti totiž hrají kromě mentální úrovně důležitou roli také charakterové vlastnosti.
- f) Využívání společenských zdrojů. Tato schopnost je výrazně omezena zejména z důvodu nízké informovanosti lidí s mentálním postižením o svých možnostech a právech, které mohou využívat.
- g) Zdraví a bezpečí. Stejně jako intaktní populace má i člověk s mentálním postižením právo na zdravý a bezpečný život. Proto by měl být dostatečně informován o rizicích určitého chování (zneužívání omamných látek, sexuální aktivity). Ne vždy tomu tak ovšem je, což může mít za následek nevratné poškození zdraví či dokonce ohrožení na životě.

Další problémy v adaptabilitě, které již však Diagnostický a statistický manuál mentálních poruch nevymezuje, jsou potíže s orientací. Člověk s mentálním postižením nedokáže reagovat na požadavky okolí adekvátním způsobem (Slowík, 2007, s. 117). Proto se mnohdy stává, že intaktní populace zneužívá této jejich snížené schopnosti správného odhadnutí určité situace ve svůj prospěch. Nežádá se proto stává, že se lidé s mentálním postižením stanou oběťmi trestného činu nebo dokonce sexuálního zneužití.

Limity v adaptabilním chování se projevují též v plánování a využívání volného času, který plní důležitou funkci v životě každého člověka. Lidé s mentálním postižením však v případě, že žijí stále ve své primární rodině, nemají takovou možnost rozhodovat se o jeho využití jako lidé bez postižení (Lečbych, 2008, s. 53). Jak již bylo uvedeno, velké množství rodičů nabývá dojmu, že jejich potomci jsou zcela nesamostatní, a proto se až příliš velkou měrou podílejí na plánování volnočasových aktivit svého dítěte. V důsledku své dezorientace se člověk s mentálním postižením potýká také s problémy s rozvržením svého volného času.

Potíže s adaptabilitou jsou ještě závažnější v případě, kdy se k mentálnímu postižení přidruží další psychická onemocnění. U lidí s mentálním postižením je 3-4krát vyšší pravděpodobnost jejich vzniku než u intaktní populace (Čadilová, Jůn, Thorová, s.55). Těmito poruchami nejčastěji bývají: schizofrenie, afektivita (deprese), poruchy osobnosti. Vzhledem k přítomnosti mentálního postižení však velice často dochází k diagnostickým omylům a tyto poruchy vůbec nejsou odhaleny a projevy chování jsou chápány jako součást mentálního postižení (Čadilová, Jůn, Thorová, s. 56). Kromě klasických příznaků jednotlivých psychických poruch se objevují také atypické symptomy jako agrese či autoagrese. Pro zvládnutí daného problémového chování je proto nezbytná správná diferenciatní diagnostika.

3. VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH S LEHKOU MENTÁLNÍ RETARDACÍ

3.1 Význam vzdělávání lidí s lehkou mentální retardací

Vzdělání hraje v životě člověka velice významnou roli, ne jinak je tomu u lidí s mentálním postižením. I přesto, že i za minulého režimu měly osoby s lehkým mentálním postižením možnost získat základní vzdělání, existuje množství těch, kteří ho nemají a díky vzdělávání v dospělém věku si ho nyní mohou doplnit (Slowík, nedatováno). U člověka s mentálním postižením nabývá vzdělávání v dospělém věku na významu hlavně z důvodu potřeby neustálého opakování již dříve nabytých vědomostí. Pokud totiž není člověk s mentálním postižením veden, své znalosti, dovednosti a návyky rychle ztrácí (Pipeková, 2000b, s. 100). Proto je vzdělávání v dospělosti pro člověka s mentálním postižením tak podstatné. Díky vzdělávání v dospělém věku se poté dokáže lépe orientovat v okolním světě a do jisté míry se může stát více zodpovědným za svůj život. Na základě neustálého opakování již dříve nabytých znalostí a vědomostí si může poté lépe osvojit nové a dále je rozvíjet. Toto vzdělávání sice nemá takový efekt jako u intaktní populace, neboť lidé s mentálním postižením se učí tomu, co již člověk bez postižení bere jako automatické, nicméně by se nemělo podceňovat, jelikož výrazně mění kvalitu života daného člověka (Černá a kol., 2008, s. 187).

Lidé s mentálním postižením, kteří nepracují, disponují velkým množstvím volného času a vzdělávání jim poskytuje životní náplň a možnost seberealizace, která je dle Maslowovy hierarchie potřeb tou nejvyšší v lidském životě (Černá, 2008, s. 187). V případě, že tyto potřeby nejsou naplňovány, mohou často propadat pocitům neužitečnosti a zbytečnosti. Vzdělávání navíc probíhá většinou skupinově a díky tomu se mohou setkávat se svými vrstevníky a otevírají se jim tak nové možnosti v oblasti socializace. Účastníci mohou v průběhu vzdělávání navazovat nové kontakty, což je dle mého názoru velice podstatné, neboť kvalitní sociální síť je nezbytná pro spokojený

život. Tato možnost seznamování se s novými lidmi jim totiž v případě, že nepracují a ani se nevzdělávají, bývá dle Lečbycha (2008, s. 59) v některých případech odepřena, jelikož tráví většinu času ve své rodině a bývají tak izolováni od zbytku společnosti. Tento fakt jim poté brání v navazování pestřejších sociálních vztahů mimo rámec primární rodiny. Nejenže vzdělání rozvíjí znalosti a dovednosti účastněných, lidé s mentálním postižením díky němu také získávají statut studentů, který byl některým v minulosti odpírán a navíc se díky vzdělávání posiluje jejich sebedůvěra.

V konečném důsledku má pak vzdělávání dospělých s mentálním postižením také ekonomický význam, neboť někdy bývá zaměřeno přímo na jednoduché pracovní úkony a jejich zvládnutí může být následně příčinou úspěšného pracovního zařazení (Pipeková, 2006b, s. 101). Na významu nabývá vzdělávání dospělých s lehkým mentálním postižením také z integračního hlediska, dostávají se do kontaktu s intaktní společností (učitelé) a ti jim tak mohou lépe zprostředkovat kontakt se společností (výlety, kurzy) mimo primární rodinu.

3.2 Specifika vzdělávání dospělých s lehkou mentální retardací

Specifika vzdělávání dospělých s lehkým mentálním postižením spočívají především v tom, že mají odlišné intelektové dispozice než je tomu u intaktní dospělé populace. Obecně se udává, že intelekt člověka s lehkým mentálním postižením odpovídá mentálnímu věku na úrovni 9-12letého dítěte (Franiok, 2008, s. 38), z čehož je zřejmé, že způsob vzdělávání nemůže být shodný se vzděláváním dospělých bez postižení.

Vzhledem k deficitům psychických funkcí je nutné brát v potaz určité odlišnosti při procesu učení. Učení Vágnerová charakterizuje jako: „jednu z podmínek trvalejší modifikace psychických, eventuálně somatických funkcí, která vzniká na základě zkušenosti“ (Vágnerová, 2004, s. 74). Zároveň také uvádí, že učení umožňuje člověku lepší adaptaci na prostředí, v němž žije. Právě dovednost orientovat se v okolním

prostředí je pro člověka s mentálním postižením stěžejní doménou, které by měl díky vzdělávání dosáhnout.

Jednou ze základních charakteristik mentálního postižení je snížená úroveň intelektuálních schopností, které ovšem velice úzce souvisejí s procesem učení a významnou měrou se podílejí na tom, zdali bude edukační proces úspěšný. Předpokladem učení je paměť, v této oblasti se však lidé s mentálním postižením potýkají s problémy. Jak již bylo uvedeno, člověk s mentálním postižením si pomaleji uchovává v paměti nové vjemy a proto je potřeba vše nové neustále opakovat, aby se paměťové stopy mohly vytvořit. Lidé s mentálním postižením se nové poznatky učí mechanicky nazpaměť bez logických souvislostí, což je také jeden z důvodů, proč naučené poznatky rychleji zapomínají. V procesu učení hrají též významnou roli vůle a pozornost (Vágnerová, 2004, s. 75). I tyto psychické funkce jsou však u lidí s mentálním postižením narušeny. Je třeba brát při edukaci v potaz, že člověk s mentálním postižením svou pozornost příliš dlouho neudrží a zároveň se potýká s problémy danou činností/úkol dovést ke zdárnému cíli, neboť často mívá poruchy vůle (Švarcová, 2006, s. 45). Proto si myslím, že je nezbytné, aby daný vyučující/lektor dokázal účastníky motivovat tak, aby se u účastníků projevil zájem o danou problematiku a tím se zvýšila efektivita celého vyučovacího procesu. Při myšlenkovém zpracování nových informací se uplatňují následující myšlenkové operace: analýza, syntéza, abstrakce a generalizace (Müller, 2002, s. 51). Tyto myšlenkové operace jsou však u člověka s mentálním postižením na velmi nízké úrovni. Aby mohl člověk s mentálním postižením tyto myšlenkové operace provádět, je nezbytné tyto procesy neustále procvičovat. Jak uvádí Müller (2002, s. 43), například prostřednictvím zaměřování pozornosti na podstatné rysy při názorné výuce a následné slovní označování.

Někdy se dospělí lidé s mentálním postižením potýkají s problémem, že jejich rodiče nesouhlasí s tím, aby se jejich potomci dále vzdělávali.

3.3 Zásady, formy a metody vzdělávání dospělých s lehkým mentálním postižením

I při vzdělávání dospělých s lehkým mentálním postižením je potřeba dodržovat určité zásady. Jak jsem již uvedla výše, zásady chápeme jako požadavky, které jsou kladeny na proces výuky (Mužik, 2004, s. 67). Didaktické zásady edukace lidí s mentálním postižením se od těch „standardních“ příliš neodlišují. Jedná se o stejné zásady, které je nutné dodržovat při vzdělávání kterékoliv cílové skupiny. Jak již bylo uvedeno dříve, je to především zásada názornosti, přiměřenosti, soustavnosti, trvalosti a aktivity. Ovšem na rozdíl od intaktních dospělých není nutné brát příliš v potaz zásadu orientace na praxi, jelikož při edukaci jedinců s lehkým mentálním postižením je cílovým výstupem především orientace v okolním prostředí, nikoliv následné zařazení do pracovního procesu. Je tomu tak proto, že člověk s mentálním postižením bývá využíván v nekvalifikovaných pozicích, kde není potřeba nějakého speciálního vzdělání (Pipeková, 2006b, s. 102). Za zásadní princip při vzdělávání osob s lehkým mentálním postižením považují zásadu individuálního přístupu, neboť každý zúčastněný přichází do edukačního procesu s jinými osobnostními a intelektovými schopnostmi a to i přesto, že jsou všichni diagnostikováni jako osoby s lehkým mentálním postižením.

Při výběru metod vzdělávání osob s mentálním postižením je nutné zohlednit deficity v jejich kognitivních funkcích, které mají výrazný vliv na úspěch edukačního procesu. Vzhledem k rozumovým schopnostem člověka s mentálním postižením je zřejmé, že nemůžeme uplatňovat jinak nejrozšířenější metody, jako jsou přednáška, či seminář. Tyto metody bývají poměrně obtížné i pro dospělé bez postižení, výuka je založena na předávání velkého množství informací. Vzhledem k tomu, že se jedná o frontální výuku, účastník se do ní přímo nezapojuje, a proto je také poměrně náročná na pozornost. Jak již bylo uvedeno, člověk s mentálním postižením má problémy s udržením své pozornosti, a proto se tyto metody jeví jako nepříliš neúčinné. Člověk s mentálním postižením není schopen abstrakce, nebo jen na velmi nízké úrovni. Dalšími nepříliš vhodnými metodami, které jsou ovšem u intaktní populace hojně využívány, jsou diskuze a brainstorming. Tyto metody jsou pro lidi s mentálním postižením nevhodné z důvodu jejich omezené slovní zásoby a celkově chudému

verbálnímu projevu. Naopak jako vhodnou metodu shledávám inscenaci, kde se pomocí hraní různých rolí upevňují nově nabyté poznatky. Za druhé pozitivum této metody považují jakési odlehčení výuky. Jak již bylo zmíněno, lidé s mentálním postižením příliš dlouho neudrží svou pozornost a díky této metodě si mohou na chvíli odpočinout od klasické výuky. Při prakticky orientovaném vzdělávání (zájmové vzdělávání) se jako efektivní jeví metody exkurze či stáže, jež jsou využívány i u intaktní populace. Valenta a Müller (2007, s. 323) rozdělují metody vzdělávání osob s mentálním postižením do následujících skupin:

Motivační metody

Motivační metody jsou jakousi mutací tradičních teoretických metod, které se používají u intaktní populace. Klade se v nich důraz na motivaci účastníků, která je nezbytná pro úspěšný edukační proces.

Expoziční metody

Expoziční metody jsou podle mého názoru velmi podobné praktickým metodám, které jsou uvedeny v 1. kapitole. Soustředí se hlavně na praktické činnosti- pracovní metody, dramatizace, tvorba vlastního projektu. Klade se zde důraz na vlastní aktivitu zúčastněných, která je důležitá pro lepší fixaci nových znalostí a dovedností.

Fixační metody

Tyto metody odpovídají v původním dělení diagnostickým a klasifikačním metodám. Stejně jako u intaktní populace, tak i při edukaci dospělých lidí s mentálním postižením je třeba, aby měl vyučující nějakou zpětnou vazbu a na jejím základě dále formuloval výuku.

Ani formy vzdělávání dospělých s mentálním postižením nevykazují nějaké zásadní odlišnosti oproti intaktní populaci. I zde je výuka koncipována v jednotlivých blocích, avšak je nutné, aby vyučující dělal častější přestávky. Je tomu tak proto, že člověk s mentálním postižením svou pozornost příliš dlouho neudrží a rychleji se unaví (Müller, 2002, s. 40). Vzdělávání pochopitelně také probíhá v různých prostředích, doplňující vzdělání bývá zpravidla realizováno na půdě školy, zatímco zájmové může

probíhat například v přírodě, jedná-li se například o nějaký sport. Stejně jako u intaktní populace i zde může výuka probíhat buď individuálně, nebo skupinově, záleží na tom, jak je výuka koncipovaná. Doplňující vzdělání bývá realizováno skupinově, zatímco zájmové vzdělávání může být realizováno individuálně, například hra na hudební nástroj.

Z uvedených informací vyplývá, že realizace vzdělávacího procesu pro osoby s mentálním postižením se nijak zásadně neodlišuje od vzdělávání intaktních dospělých. Lidé s mentálním postižením mají stejné požadavky jako intaktní populace, jen se výuka musí přizpůsobit jejich potřebám a musí se zohlednit specifika jejich psychických funkcí.

3.4 Současný stav vzdělávání dospělých s lehkou mentální retardací

Systém celoživotního vzdělávání dospělých s mentálním postižením u nás zatím nebyl vytvořen a možnosti těchto lidí jsou stále poměrně omezené oproti intaktní populaci. Státem je toto vzdělávání zprostředkováno dvěma ministerstvy. Jedná se o Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT) a o Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále MPSV). Co se týče nestátního sektoru, je vzdělávání dospělých s mentálním postižením realizováno především neziskovými organizacemi.

Prostřednictvím MŠMT je vzdělávání dospělých s mentálním postižením realizováno následujícími způsoby:

1) formální vzdělávání

Teprve v roce 2004, kdy vstoupil v platnost nový školský zákon, byla zrušena možnost zbavení povinné školní docházky. Proto se i dnes najdou lidé, kteří základní vzdělání nemají. Z tohoto důvodu organizují základní školy praktické pro tyto osoby doplňující kurzy. Jejich výstupem je získání základního vzdělání. V případě nemožnosti účastnit se kurzu na základní škole praktické (přítomnost přidružených vad) existují též

kurzy, které pořádají základní školy speciální, v tomto případě získává účastník pouze základy vzdělání, jak uvádí školský zákon.

Střední vzdělání si dospělí lidé s lehkým mentálním postižením mohou doplnit více způsoby. Člověk s mentálním postižením může v případě splnění požadavků navštěvovat kteroukoliv střední školu. Avšak s ohledem na deficity v intelektu se jako nejvhodnější jeví praktické školy a odborná učiliště, která jsou primárně určena pro osoby s mentálním postižením. Praktické školy jsou buď jednoleté, nebo dvouleté. Na praktickou školu jednoletou mohou být přijati pouze uchazeči s ukončenou povinnou školní docházkou na úrovni základní školy praktické či základní školy speciální (Franiok, 2008, s. 68). Cílem praktické školy jednoleté je připravit absolventy na vykonávání konkrétní profesní činnosti. Do praktické školy dvouleté mohou být přijati uchazeči, kteří mají splněnou povinnou školní docházku, nebo ji ukončili v nižším než 9. ročníku (Pipeková, 2006b, s. 97). Další možností, jak si doplnit střední vzdělání jsou odborná učiliště, která svým obsahem navazují na Vzdělávací program zvláštní školy (Franiok, 2008, s. 67). Tato učiliště se zaměřují především na předávání praktických dovedností. Délka studia je dva nebo tři roky.

Základní i střední vzdělávání je všem účastníkům poskytováno bezplatně.

2) neformální vzdělávání

MŠMT realizuje též neformální vzdělávání, jedná se o projekt Aktivačních center. Tohoto projektu se však zatím mohou účastnit jen lidé se středně těžkým a těžkým mentálním postižením. Tato centra jsou součástí základních škol speciálních, v České republice jich je celkem 9 (Teplá, Zemková, aj., 2012). Poskytují zájmové vzdělávání odpovídající schopnostem lidí s těžším stupněm mentálního postižení. Aktivační centra nabízejí kurzy ve 3 oblastech: Svět kolem nás, Technické, pěstitelské a chovatelské práce, Lidová řemesla. Z výčtu realizovaných kurzů je patrné, že aktivační centra se pohybují jak v oblasti kvalifikačního vzdělání, na jehož základě si lidé s mentálním postižením mohou nalézt pracovní místo, tak v oblasti zájmového vzdělání, které jim poskytuje vhodné možnosti trávení volného času.

Formy vzdělávání, které zaštiťuje MPSV lze rozdělit do dvou skupin, dle zákonů, který je vymezuje. První z nich je zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Mezi činnosti vymezené tímto zákonem, které mají vzdělávací charakter, patří:

a) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím

Lidé s mentálním postižením bývají často izolovaní od intaktní společnosti a většinu času tráví ve své primární rodině. Nedokáží se orientovat v okolním světě a úkolem této činnosti je zprostředkovat kontakt s okolním prostředím tak, aby se v něm orientovali.

b) pomoc při zajištění chodu domácnosti

V případě, že člověk s mentálním postižením žije sám, je nutné, aby věděl, jak se má postarat o chod domácnosti. Tato činnost je zaměřena především na praktické úkony s ním spojené- úklid, pravidelný režim.

c) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti

Tyto činnosti jsou zaměřeny na rozvíjení a udržení si stávajících schopností a dovedností s využitím speciálně pedagogických metod. Tyto činnosti jsou důležité zejména z toho důvodu, že u člověka s mentálním postižením je nezbytné jeho schopnosti neustále procvičovat, jinak je zapomene.

d) sociální poradenství

Je zcela zřejmé, že člověk s mentálním postižením se hůře orientuje v tom, jaké má možnosti, kam se má obrátit s problémy. Proto existuje sociální poradenství, které ho v této oblasti vzdělává a napomáhá mu tak lépe se orientovat.

e) sociálně terapeutické činnosti

Tyto činnosti rozvíjejí osobní a sociální schopnosti a vedou tak k lepšímu začleňování osob s mentálním postižením do společnosti.

f) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí

I pro člověka bez postižení je někdy obtížné se orientovat v současném právním systému. Je nezbytné, aby i člověk s mentálním postižením věděl, jaká jsou jeho práva, čeho se může dožadovat (invalidní důchod, poskytované služby).

g) nácvik dovedností pro zvládnutí péče o vlastní osobu, soběstačnosti a dalších činností vedoucích k sociálnímu začlenění

Tyto činnosti rozvíjejí schopnosti a dovednosti, které mohou následně vést k pracovnímu či společenskému začlenění.

Tyto činnosti jsou realizovány prostřednictvím jednotlivých služeb, které jsou vymezeny zákonem o sociálních službách. Můžeme hovořit o službách ambulantních, pobytových a terénních. Některé služby jsou poskytovány zdarma, jiné za úhradu. Zdarma jsou poskytovány následující služby:

- 1) sociální poradenství
- 2) sociální rehabilitace

Sociální rehabilitace je soubor činností, které směřují k co nejvyšší možné samostatnosti a soběstačnosti člověka s mentálním postižením. Děje se tak prostřednictvím rozvíjení schopností a dovedností, nácvikem běžných úkonů spojených s každodenním životem.

- 3) sociálně terapeutické dílny

Tato služba je určena lidem, které není možné umístit na otevřeném ani na chráněném trhu práce. Díky sociálně terapeutickým dílnám si tito lidé procvičují své pracovní návyky a dovednosti. Jedná se o ambulantní službu, která má funkci nejen vzdělávací, ale též funguje jako alternativa pracovního místa.

Za úhradu jsou poskytovány následující služby:

- 1) týdenní stacionáře
- 2) domovy pro osoby se zdravotním postižením
- 3) chráněné bydlení

Jedná se o služby, které mají pobytový charakter, a proto je nutné, aby na ně uživatel dané služby přispíval.

Z výše uvedeného je patrné, že zákon o sociálních službách se v oblasti vzdělávání zaměřuje hlavně na praktické dovednosti. Ty jsou nezbytné pro to, aby se lidé s mentálním postižením stali soběstačnými a nezávislými na svém okolí.

Dalším vzděláváním zaštitěným MPSV, je pracovní rehabilitace, která je vymezena v zákoně č. 435/2004 o zaměstnanosti.

Cílem pracovní rehabilitace je získání a udržení si pracovního místa, které bude odpovídat možnostem člověka s mentálním postižením. Pracovní rehabilitace je zprostředkována krajskou pobočkou Úřadu práce. S ohledem na schopnosti a dovednosti je vytvořen individuální plán, který je vypracován ve spolupráci Úřadu práce a osobou s mentálním postižením. Pracovní rehabilitace může trvat maximálně 2 roky a je finančně podporována Úřady práce.

Pracovní rehabilitace má různé formy:

- a) přípravu na budoucí povolání podle zvláštních právních předpisů,
- b) přípravu k práci,
- c) specializované rekvalifikační kurzy (§71 zákona o zaměstnanosti).

Další možností vzdělávání v rámci MPSV jsou rekvalifikační kurzy (§74 zákona o zaměstnanosti), které jsou realizovány za stejných podmínek jako rekvalifikace (§ 109 zákona o zaměstnanosti). Rekvalifikační kurzy jsou hrazeny Úřady práce. Účastník absolvováním tohoto kurzu získává kvalifikaci pro výkon konkrétní pracovní činnosti.

Velice významnou měrou se na vzdělávání dospělých s mentálním postižením podílí neziskové organizace. Ty zprostředkovávají zejména zájmové vzdělávání. Záleží tedy pouze na daném člověku, co ho baví a jaký kurz by chtěl absolvovat. Díky těmto kurzům mohou dospělí lidé s mentálním postižením rozvíjet své osobní dispozice a realizovat se v činnostech, které je baví.

V oblasti zájmového vzdělání se nejvíce uplatňují tzv. večerní školy, které svou činnost realizují prostřednictvím neziskových organizací, stát na tuto formu vzdělávání nijak nepřispívá. Večerní školy se zaměřují především na získávání nových poznatků v oblasti komunikačních technik, výtvarných dovedností a cizích jazyků. Plní tedy funkci nejen vzdělávací, ale poskytují také možnost efektivního trávení volného času. Večerní školy mohou svou působností pomoci lidem s mentální retardací při přípravě na chráněné či samostatné bydlení a tím výrazně zvýšit kvalitu jejich života.

Jednotlivé neziskové organizace realizují kurzy, které zasahují do různých spekter lidského života. Jedná se například o kurzy: zdravotní výchova, hospodaření s penězi, výuka cizích jazyků, kurz manuálních dovedností... (www.spmcr.cz).

Zajímavým projektem je též Tranzitní program. Jedná se o zprostředkování praxe již během studia na praktické škole dvouleté, která lidem s lehkým mentálním postižením může pomoci při následném pracovním začlenění (www.rytmus.org). Cílem tohoto projektu je také usnadnění přechodu z dětství do života dospělého a následné osamostatnění se. Tranzitní programy jsou realizovány prostřednictvím neziskových organizací či projektů charity.

4. NÁVRH UCELENÉHO SYSTÉMU VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH S LEHKOU MENTÁLNÍ RETARDACÍ

Deklarace o právech mentálně postižených osob uvádí, že člověk s mentálním postižením má stejná práva jako ostatní lidské bytosti, tj. i právo na vzdělání. S tím souvisí také právo na to si vybrat příslušný typ vzdělávání vzhledem k jeho potřebám a možnostem. Jak již bylo uvedeno, vzdělání je v životě dnešního člověka nezastupitelné, pomáhá člověku orientovat se v okolním světě, rozšiřuje jeho znalosti, schopnosti a dovednosti. Během svého života člověk zastává vícero rolí- student, pracovník, občan... Jejich plnění může být pro člověka s mentálním postižením problematické a vzdělání ho připravuje k tomu, aby se v nich dokázal orientovat a plnit je adekvátním způsobem. Navrhovaný systém je částečně koncipován jako formální vzdělávací systém, jehož výstupem jsou osvědčení o jejich absolvování (vysvědčení, certifikáty) a zároveň jako neformální vzdělávací systém, kde se žádné osvědčení nezískává.

Vzdělávací dráha každého člověka začíná povinnou školní docházkou. V systému je tomuto vzdělávání poskytnut prostor prostřednictvím vzdělávacích kurzů k dosažení kvalifikace. Ty mají dvě podoby. Pro lidi s lehkým mentálním postižením, kteří byli dříve zbaveni povinné školní docházky, jsou realizovány kurzy doplňujícího vzdělání, díky nimž získají chybějící základní vzdělání. Je však třeba myslet na to, že ačkoliv má člověk s mentálním postižením povinnou školní docházku, znalosti, schopnosti a dovednosti v ní nabyté rychle ztrácí. Z tohoto důvodu jsou součástí této formy kurzy obnovující vzdělání.

Po skončení školní docházky se člověk s mentálním postižením poměrně často potýká s problémem, že nemůže najít vhodné pracovní místo. Z tohoto důvodu je do systému zařazena forma vzdělávání, která si klade za cíl umožnit člověku s mentálním postižením participovat na pracovním trhu. V případě, že je možné člověka s mentálním postižením do budoucna zaměstnat na otevřeném či chráněném pracovním trhu, může při zvyšování svých kompetencí využít pracovní rehabilitaci a rekvalifikační kurzy. Jestliže se ovšem jedná o člověka, kterého nelze zaměstnat na otevřeném ani na

chráněném pracovním trhu, je zde vytvořena další podoba vzdělávání, která poskytuje nejen vzdělání, ale též funguje jako jakási alternativa pracovního místa- sociálně terapeutické dílny.

Další oblastí, která se pro člověka s mentálním postižením mnohdy jeví jako problematická, je orientace v okolním světě. Vzhledem k deficitům v intelektové oblasti se takový člověk nepotýká jen s problémy v orientaci v okolním světě, jako problematický se jeví též samostatný způsob života, tudíž je nezbytná přítomnost odborné pomoci. Z tohoto důvodu je do systému zařazena forma občanského vzdělávání, která zvyšuje jeho samostatnost a napomáhá tomu, aby se lépe orientoval v soudobé společnosti a dokázal se stát více nezávislým na okolí a žít relativně samostatný život.

Volný čas poskytuje člověku možnost relaxace, rozvíjení osobních dispozic a seberealizace. Na tuto oblast se v systému edukace nesmí zapomínat, neboť člověk s mentálním postižením má problémy ve využívání svého volného času. Z tohoto důvodu je do systému zařazeno zájmové vzdělávání, které nejenže poskytuje možnost efektivního trávení volného času, zároveň také plní funkci socializační a integrační. Z uvedených informací vyplývá, že navrhovaný systém má celkem 4 formy, které svým komplexním působením umožňují člověku s mentálním postižením zvýšení kvality života a zároveň podporují jeho integraci do společnosti. Při vytváření jednotlivých forem uceleného systému se vychází z členění, které je uvedeno v první kapitole (kvalifikační kurzy, rekvalifikační kurzy, zájmové vzdělávání, občanské vzdělávání).

Vzdělávací kurzy k dosažení kvalifikace

Tyto kurzy odpovídají definici v první kapitole o kvalifikačních kurzech, avšak pro účely uceleného systému se jako vhodnější jeví název vzdělávací kurzy k dosažení kvalifikace, které se dále dělí na kurzy doplňující vzdělání a kurzy obnovující vzdělání. Kurzy doplňující vzdělání se zaměřují na poskytování potřebných znalostí, schopností a dovedností lidem s mentálním postižením, kteří je v dřívějším životě prostřednictvím formálního vzdělání nezískali. Je patrné, že tyto kurzy budou fungovat i nadále. Avšak vzhledem k tomu, že lidé s mentálním postižením již nemohou být zbaveni povinné

školní docházky, je zřejmé, že tato forma, která poskytuje chybějící základní vzdělání, zanikne. Toto vzdělání je poskytováno zcela zdarma a tak by tomu mělo být i do budoucna, neboť stát by neměl dělat rozdíly mezi lidmi s postižením a lidmi intaktními. Jak již bylo uvedeno, lidé s mentálním postižením své znalosti, dovednosti a schopnosti bez dalšího procvičování rychle ztrácí, proto je nutné je neustále obnovovat. Tato možnost již zde existuje v podobě různých kurzů realizovaných neziskovými organizacemi, tyto kurzy jsou však většinou zaměřeny jen na určitou oblast a jejich působení není komplexní. Navíc v neziskových organizacích jsou realizátory vzdělávání lidé, kteří nemají takovou kvalifikaci jako učitelé ve školách. Proto je zapotřebí tento nedostatek ve vzdělávání odstranit a to v podobě kurzů obnovujících vzdělání, které by byly realizovány prostřednictvím škol. Tím by byl zajištěn kvalifikovaný personál v podobě speciálních pedagogů, kteří se mnohem lépe orientují v problematice lidí s mentálním postižením nežli pracovníci neziskových organizací. Tato forma vzdělávání by byla koncipována stejně jako doplňující vzdělání a probíhala by na základních školách praktických či speciálních. Výstupem těchto kurzů by bylo získání osvědčení o jejich absolvování.

Vzdělávání podporující kvalifikaci

Tato forma odpovídá rekvalifikačním kurzům z první kapitoly, avšak zahrnuje v sobě více podob než jen rekvalifikační kurzy, z tohoto důvodu je pojmenována jako vzdělávání podporující kvalifikaci.

I přes úspěšné zakončení školního vzdělávání se lidé s mentálním postižením potýkají s problémem následného pracovního začlenění. Proto funguje forma vzdělávání v podobě pracovní rehabilitace a rekvalifikačních kurzů. Jejich cílem je získání a udržení si pracovního místa.

Jestliže se člověku s mentálním postižením podaří na základě tohoto vzdělávání nalézt pracovní uplatnění, nastává další problém, a to správné hospodaření s penězi. V současnosti jsou organizovány kurzy, které se této problematice věnují, ale záleží pouze na konkrétním člověku, zdali je absolvuje. Proto si myslím, že by tyto kurzy měly být povinně zahrnuty mezi pracovní rehabilitaci. Lidé s mentálním postižením bývají

oběťmi podvodů s penězi, díky těmto kurzům by se jim dalo alespoň částečně předcházet. Tento doplněk by byl uveden v novelizaci zákona o zaměstnanosti a též realizován Úřady práce.

Zákon o zaměstnanosti zapomíná na osoby, které z nějakého důvodu nelze zaměstnat na otevřeném ani uzavřeném pracovním trhu. Uplatnění naleznou v sociálně terapeutických dílnách, které jsou ovšem vymezeny v zákoně o sociálních službách. Sociálně terapeutické dílny poskytují nejen vzdělání, ale také určitým způsobem fungují jako alternativa pracovního místa. Proto si myslím, že by měly být legislativně přemístěny do zákona o zaměstnanosti. Může se zdát, že se jedná jen o formalitu, ale přispělo by to k lepší orientaci lidí o tom, jak se mohou pracovním uplatnit a zároveň vzdělávat.

Pracovní rehabilitace i rekvalifikační kurzy jsou hrazeny Úřady práce a tak by tomu mělo být i nadále, jelikož je úkolem státu postarat se o to, aby lidé s mentálním postižením byli schopni se zapojit do pracovního procesu. I nadále by měly být rekvalifikační kurzy realizovány stejně jako rekvalifikace pro intaktní lidi. Napomáhá se tak tomu, aby lidé s mentálním postižením nebyli vnímáni jako odlišní, nýbrž jako rovnocenní členové společnosti.

Občanské vzdělávání

Jak již bylo uvedeno, člověk s mentálním postižením má problémy se orientovat ve společnosti a zároveň je pro něj složité stát se samostatným a co nejméně závislým na pomoci svého okolí. Proto je důležité, aby tato forma vzdělávání fungovala i nadále, jelikož kvalita, se kterou se stát stará o rizikové skupiny obyvatel má velkou vypovídací hodnotu o jeho vyspělosti (Franiok, 2003, s. 24). Toto vzdělávání je realizováno prostřednictvím MPSV a v případě, že se nejedná o lidi, kteří se vzdělávají v rámci svého dlouhodobějšího pobytu v sociálních zařízeních (týdenní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením), který je zpoplatněn, je poskytováno zdarma. Jestliže chce stát dosáhnout stavu, kdy budou tito lidé co nejvíce nezávislí, i nadále by tyto vzdělávací činnosti neměly být zpoplatněny.

Problém nastává v organizaci tohoto vzdělávání. Zákon o sociálních službách vymezuje velké množství služeb, které však ne vždy bývají poskytovány dostatečně kvalifikovaným personálem. Jestliže se jedná o oblast vzdělávání, tak je nutné, aby bylo zabezpečováno někým, kdo se dobře orientuje v problematice osob s mentálním postižením, a troufám si tvrdit, že sociální pracovníci k podobným úkonům nejsou dostatečně kompetentní. V personálním zajištění těchto služeb se ovšem naráží na problém financování dostatečně vzdělaných lidí, kteří by tyto pozice mohli zastávat. Proto by v závislosti zkvalitňování poskytovaných služeb mělo být pozměněno financování těchto pracovníků. Nicméně jsem si vědoma toho, že tento návrh změny je sice opodstatněný a důležitý, avšak v našem státě v současné době víceméně neuskutečnitelný.

Zájmové vzdělávání

Zájmové vzdělávání zajišťuje, aby lidé s mentálním postižením mohli efektivně trávit svůj volný čas, neboť si mnohdy neví rady, jak by ho měli využít. Proto zde existuje nabídka různých vzdělávacích aktivit, z kterých si mohou vybrat tu, která je jim nejbližší. Díky zájmovému vzdělávání mohou pocítit radost z vlastního úspěchu prostřednictvím různých manuálních činností (např. kresba), či se dozvídat nové informace o okolním světě, které jim mohou zlepšit orientaci v soudobé společnosti. Dle níže uvedených možností trávení volného času se dá usoudit, že stát se v této oblasti téměř vůbec neangažuje. Myslím si, že toto vzdělávání je ze strany státu velice podceňováno a to zcela neoprávněně, neboť kvalita volnočasových aktivit výrazně ovlivňuje též kvalitu samotného života. Zájmové vzdělávání je realizováno ve třech oblastech. Jedná se o:

1) Aktivační centra

Aktivační centra jsou v současné době určena pouze lidem se středně těžkým a těžkým mentálním postižením. Pro skupinu osob s lehkým mentálním postižením tento projekt zatím vytvořen nebyl. Vzhledem k tomu, že lidé s mentálním postižením tvoří 80% celkového mentálního postižení, jistě by stálo za zvážení projekt Aktivačních center rozšířit i na tuto cílovou skupinu. Aktivační centra

nabízejí kurzy ve 3 oblastech: Svět kolem nás, Technické, pěstitelské a chovatelské práce, Lidová řemesla. Je zcela zřejmé, že v těchto oblastech se mohou vzdělávat i lidé s lehkým mentálním postižením. Vzhledem k tomu, že je možné je na rozdíl od lidí s těžším stupněm mentálního postižení zaměstnat jednoduchou manuální prací, tyto nové dovednosti si mohou poté ihned vyzkoušet v praxi. Tato možnost okamžité aplikace nových poznatků by mohla být realizována prostřednictvím Tranzitního programu, který by probíhal paralelně s výukou v Aktivačních centrech, jednou týdně, stejně jako je tomu nyní.

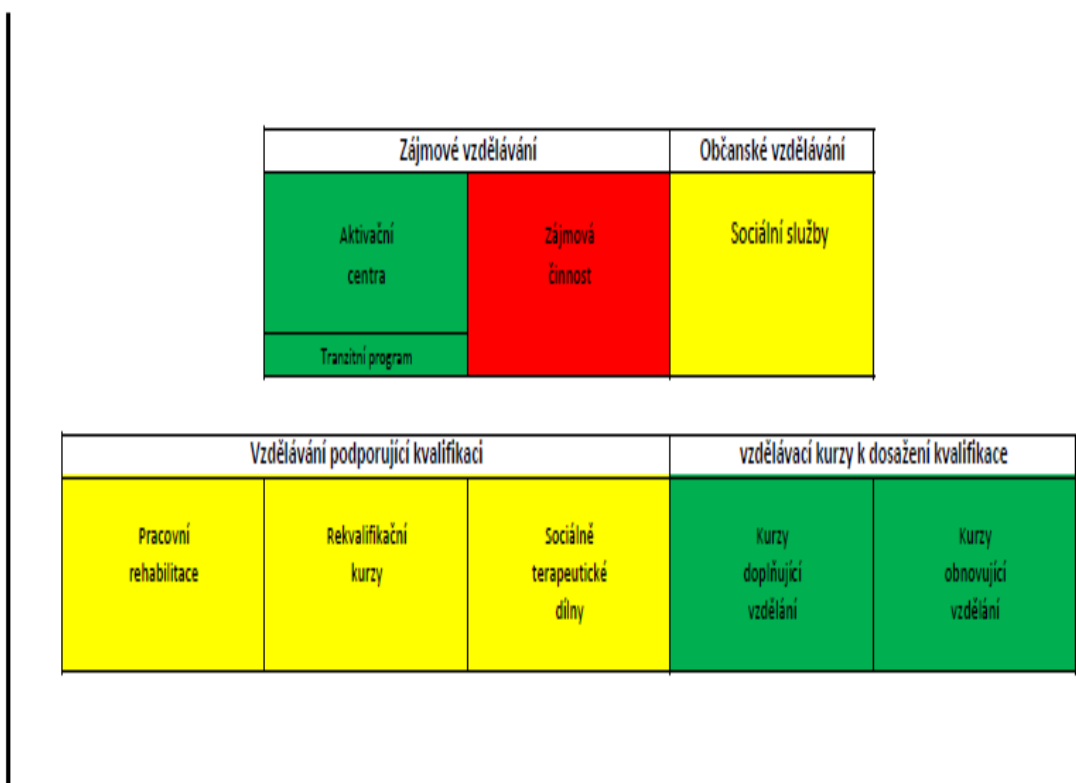
2) Zájmové činnosti

Kurzy zájmových činností probíhají obdobně jako je tomu u intaktní populace. Poskytovateli zájmového vzdělávání jsou zpravidla neziskové organizace, stát na ně nepřispívá. Vzhledem k tomu, že jejich působnost nemívá velký rozsah, mohou se mnohem lépe přizpůsobit poptávce ze strany lidí s mentálním postižením. Myslím si, že jedná-li se o typy vzdělávání jako je fotografování, práce s keramikou, cizí jazyky, tak by si tyto kurzy měli lidé s mentálním postižením hradit i nadále sami stejně jako intaktní populace. Jak již bylo uvedeno, práva má každý člověk stejná, proto by se ani v této oblasti neměly dělat rozdíly.

Specifickým druhem zájmové činnosti jsou večerní školy. Ty jsou realizovány zejména občanskými sdruženími, stát na tuto formu vzdělávání nijak nepřispívá. Nicméně by mělo být prioritou měst a krajů, aby lidé s mentálním postižením trávili svůj volný čas efektivně. Proto si myslím, že by se měly finančně účastnit na provozu večerních škol stejně jako jiných organizací, které zajišťují volnočasové aktivity (Pionýr). Každá škola si vytváří svůj vlastní plán nabízených činností, program večerních škol není nijak legislativně ukotven. Z tohoto důvodu mohou večerní školy mnohem pružněji reagovat na poptávku ze strany svých klientů.

Grafické znázornění uceleného systému vzdělávání dospělých s lehkou mentální retardací

Formální
vzdělávání

Neformální
vzdělávání

Legenda:
Ministerstvo práce a sociálních věcí
Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
Neziskový sektor

5. ZÁVĚR

Vzdělávání je jedním ze základních činitelů, jež výraznou měrou ovlivňují kvalitu lidského života. Je proto nezbytné, aby bylo poskytnuto všem lidem bez rozdílu. Aby bylo vzdělávání lidí s mentálním postižením úspěšné, je nezbytné při edukaci přihlížet k jejich specifickým potřebám.

System primárního a sekundárního vzdělávání lidí s mentálním postižením je realizován prostřednictvím Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, avšak v období dospělosti je systematické vzdělávání stále předmětem diskuzí. Právě z tohoto důvodu bylo hlavním cílem bakalářské práce navrzení uceleného systému vzdělávání cílové skupiny osob s lehkým mentálním postižením.

Člověk s mentálním postižením je stále lidskou bytostí a má stejné potřeby jako člověk bez postižení, proto se dá předpokládat, že jeho potřeby v oblasti edukaci budou v mnohém shodné jako u intaktní populace. Aby mohl navrhovaný systém reflektovat požadavky lidí s mentálním postižením, je nezbytná výborná znalost specifik jejich edukace. Vymezení těchto specifik bylo proto dalším cílem bakalářské práce. Vzdělávání těchto osob v dospělosti má velký vliv na kvalitu jejich života, nejen že jim zprostředkovává sociální kontakt, ale též se díky němu mohou lépe orientovat v okolním světě.

Formy, které byly definovány v návrhu systému, demonstrují, že vzdělávání dospělých osob může být koncipováno podobným způsobem jako vzdělávání dospělých, neboť mají stejný základ. Pozornost byla zaměřena na 4 oblasti. Oblast formálního vzdělávání se stala první formou tohoto systému. Kromě kurzů doplňujících vzdělání, které již fungují, byla obohacena o kurzy obnovující vzdělání, které jsou zapotřebí zejména z toho důvodu, že lidé s mentálním postižením své znalosti, dovednosti a schopnosti bez dalšího vzdělávání rychle ztrácí. Nutnost vzniku těchto kurzů je podmíněna zejména faktem, že odborné vzdělávání je prozatím v rukou neziskových organizací, kde není dostatečně kvalifikovaný personál, aby dokázal zohledňovat všechny potřeby cílové skupiny.

Druhou formu systému tvoří kurzy podporující kvalifikaci. Zařazeny byly zejména z toho důvodu, že lidé s mentálním postižením jsou rizikovou skupinou v oblasti zaměstnávání a proto je potřeba jim věnovat odbornou pomoc, která zvyšuje jejich šance na pracovní uplatnění.

V bakalářské práci byly vymezeny problémy s adaptabilitou osob s mentálním postižením. Nutnost vzdělávání v této oblasti je zřejmá zejména ve vztahu intaktní společnosti k těmto osobám. Díky větší samostatnosti, která je hlavním cílem tohoto vzdělávání se poté lidé s mentálním postižením mohou stát více nezávislí na pomoci ostatních.

Stejně jako lidé bez postižení mají spoustu možností jak využít svůj volný čas prostřednictvím různých organizací, tak i lidé s mentálním postižením musí mít tuto možnost volby. Proto je poslední formou systému zájmové vzdělávání, které se výraznou měrou participuje na zvyšování kvality těchto osob a zároveň jim zprostředkovává sociální kontakt, který je pro tuto cílovou skupinu velice podstatný.

Práce může svým obsahem pomoci odborným pracovníkům, kteří se věnují vzdělávání dospělých osob s mentálním postižením. V případě zájmu může být poskytnuta orgánům státní správy a samosprávy.

6. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION, 2000. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Fourth Edition, Text Revision .Washington, DC: American Psychiatric Association, 943 s. ISBN 0-89042024-6.
2. BARTÁK, Jan, 2008. *Jak vzdělávat dospělé*. Praha: Alfa Nakladatelství, 197 s. ISBN 9788087197127.
3. BEDNAŘÍKOVÁ, Iveta, 2006. *Kapitoly z andragogiky. 2: Kapitoly z andragogiky: texty k distančnímu vzdělávání v rámci kombinovaného studia. [Díl] 2 (Variant.)*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 80 s. ISBN 8024413566.
4. BĚLOHLÁVEK, F., P. KOŠŤAN, a O. ŠULEŘ, 2001. *Management*. Olomouc: Rubico, 642 s. ISBN 8085839458.
5. BENEŠ, Milan, 2003. *Úvod do andragogiky*. Praha: Karolinum, 131 s. ISBN 8071845426.
6. BENEŠ, Milan, 2008. *Andragogika*. Praha: Grada, 135 s. ISBN 9788024725802.
7. ČADILOVÁ, V., H. JŮN a K. THOROVÁ, 2007. *Agrese u lidí s mentální retardací a s autismem*. Praha: Portál, 243 s. ISBN 9788073673192.
8. ČERNÁ, Marie, et al, 2008. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*. Praha: Karolinum. 222 s. ISBN 978-80-246-1565-3.
9. ĎURÍČ, L., V. S. HOTÁR, L. PAJTINKA a kol., 2000. *Výchova a vzdelávanie dospelých: andragogika: terminologický a výkladový slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 547 s. ISBN 8008028149.
10. EMERSON, Eric, 2008. *Problémové chování u lidí s mentální retardací*. Přeložila Hana Kašparovská. Praha: Portál, 166 s. ISBN 9788073673901.

11. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2008. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Praha: Triton, 205 s. ISBN 9788073870140.
12. FRANIOK, Petr, 2003. *Kapitoly z teorie speciální pedagogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 57 s. ISBN 8070422807.
13. FRANIOK, Petr, 2008. *Vzdělávání osob s mentálním postižením: (inkluzivní vzdělávání s přihlédnutím k žákům s mentálním postižením)*. Vyd. 3., dopl. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 142 s. ISBN 9788073686222.
14. HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ, 2010. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 797 s. ISBN 9788073676865.
15. LEČBYCH, Martin, 2008. *Mentální retardace v dospívání a mladé dospělosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 248 s. ISBN 9788024420714.
16. MALACH, Josef, 2003. *Efektivní metody vzdělávání dospělých*. Ostrava: Ostravská univerzita, 72 s. ISBN 8070429461.
17. MALACH, Josef a Bedřich ZAPLETAL, 2005. *Vybrané problémy andragogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita. Pedagogická fakulta, 132 s. ISBN 8073680432.
18. MEZINÁRODNÍ STATISTICKÁ KLASIFIKACE NEMOCÍ A PŘIDRUŽENÝCH ZDRAVOTNÍCH PROBLÉMŮ: MKN-10 : DESÁTÁ REVIZE, 2008. 2., aktualiz. vyd. Praha: Bomton Agency, ISBN 97880904259031.
19. MÜHLPACHR, Pavel, 2010. *Andragogika*. Brno: Institut mezioborových studií, 36 s. ISBN nevedeno
20. MÜLLER, Oldřich, 2002. *Lehká mentální retardace v pedagogickopsychologickém kontextu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 87 s. ISBN 8024402076.
21. MUŽÍK, Jaroslav, 2004. *Androdidaktika*. Vyd. 2., přeprac. Praha: ASPI, 146 s. ISBN 8073570459.
22. PALÁN, Zdeněk, 1997. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Praha: DAHA, 159 s. ISBN 8090223214.

23. PALÁN, Zdeněk, 2002. *Lidské zdroje: výkladový slovník*. Praha: Academia, 280 s. ISBN 8020009507.
24. PALÁN, Zdeněk a Tomáš LANGER, 2008. *Základy andragogiky*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 184 s. ISBN 978-80-86723-58-7.
25. PIPEKOVÁ, Jarmila, 2006a. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 404 s. ISBN 8073151200.
26. PIPEKOVÁ, Jarmila, 2006b. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*. Brno: MSD, 208 s. ISBN 8086633403.
27. PLAMÍNEK, Jiří, 2010. *Vzdělávání dospělých: průvodce pro lektory, účastníky a zadavatele*. Praha: Grada, 318 s. ISBN 9788024732350.
28. PORUBSKÁ, Gabriela a Ctibor HATÁR, 2009. *Kapitoly z andragogiky pre pomáhajúce profesie*. Nitra: PF UKF Nitra, 211 s. ISBN 9788080945978.
29. PRŮCHA, Jan, 2001. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. Praha: Portál, 139 s. ISBN 8071785849.
30. PRŮCHA, Jan, 2009. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 935 s. ISBN 9788073675462.
31. PTÁČKOVÁ, Lucie, 2005. *Úvod do andragogiky*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 69 s. ISBN 8070408170.
32. RENOTIEROVÁ, Marie, aj., 2005. *Speciální pedagogika*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 313 s. ISBN 80-244-1073-7.
33. SLOWÍK, Josef, 2007. *Speciální pedagogika*. Praha: Grada, 160 s. ISBN 9788024717333.
34. ŠERÁK, Michal, 2009. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 207 s. ISBN 9788073675516.

35. ŠÍŠKA, Jan, 2005. *Mimořádná dospělost: edukace člověka s mentálním postižením v období dospělosti*. Praha: Karolinum, 100 s. ISBN 8024609924.
36. ŠVARCOVÁ, Iva, 2006. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. Vyd. 3., přeprac. Praha: Portál, 198 s. ISBN 8073670607.
37. TEPLÁ, M., ZEMKOVÁ, J. aj., 2012. *Vzdělávací program pro celoživotní učení osob s těžkým mentálním postižením v kurzech aktivačního centra*. Praha: Humanitas-Profes.
38. UZEL, Radim, 2009. Plánované rodičovství u osob s mentálním postižením. In: VANICKÝ, Josef a Zuzana TRUHLÁŘOVÁ. *Sexualita mentálně postižených: sborník materiálů z druhé celostátní konference organizované o.s. ORFEUS ve spolupráci s katedrou sociální práce a sociální politiky Pedagogické fakulty Univerzity v Hradci Králové za účasti Společnosti pro podporu lidí s mentálním postižením v ČR a Společností pro plánování rodiny a sexuální výchovu ve dnech 11. -12. prosince 2008*. Praha: Orfeus, Centrum denních služeb, s. 119- 120. ISBN 9788090351974.
39. VÁGNEROVÁ, Marie, 2004. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 356 s. ISBN 8024608413.
40. VALENTA, Milan a Oldřich MÜLLER, 2007. *Psychopedie*. 3., dopl. a uprav. vyd. Praha: Parta, 386 s. ISBN 9788073200992.
41. VALENTA, M., J. MICHALÍK a M. LEČBYCH, 2012. *Mentální postižení: v pedagogickém, psychologickém a sociálně-právním kontextu*. Praha: Grada, 349 s. ISBN 9788024738291.

ZÁKONNÉ NORMY

1. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.
2. Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů.

3. Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů.

INTERNETOVÉ ZDROJE

1. Popis kurzů. *SpmPCR* [online]. 2008 [cit. 2013-04-11]. Dostupné z: <http://www.spmPCR.cz/cs/integrace/kurzy/>
2. SLOWÍK, Josef, nedatováno. *Význam a specifika celoživotního učení ve vzdělávání a rozvoji osob s mentálním postižením* [online]. [cit 2013-04-09]. Dostupné z: <http://www.kpg.zcu.cz/capv/HTML/150/>
3. Tranzitní program. [online]. 2009 [cit. 2013-04-22]. Dostupné z: http://www.rytmus.org/o_tranzitnim_programu

6. KLÍČOVÁ SLOVA

Dospělost

Lehké mentální postižení

Vzdělávání

